

LAPSEN ÄÄNI ESILLE!

**Työväline lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi
Arjessan (osa Humanaa) perhekuntoutuksessa**

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Hämeenlinnan korkeakoulukeskus, sosionomikoulutus

Kevät 2020

Satu Köngäs

Sosionomikoulutus
Hämeenlinnan korkeakoulukeskus

Tekijä	Satu Köngäs	Vuosi 2020
Työn nimi	Lapsen ääni esille! Työväline lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi Arjessan (osa Humanaa) perhekuntoutuksessa	
Työn ohjaaja	Päivi Veikkola	

TIIVISTELMÄ

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena oli luoda työväline perhekuntoutukseen sijoitettujen lasten omatyöntekijöille. Tilaajana oli Arjessan perhekuntoutusyksikkö, joka on osa pohjoismaista sosiaalipalveluja tuottavaa Humana-konsernia. Tilauksen taustalla oli tahto rakenteellistaa omistyöskentelyä, tukea lapsia oman äänensä esiintuomisessa sekä vahvistaa lasten osallisuutta perhekuntoutuksessa.

Opinnäytetyö rakentui teoriaosuudesta ja toiminnallisesta osiosta. Teoriaosuudessa avattiin käsitteitä lastensuojelu, perhekuntoutus, omistyöskentely ja osallisuus, sekä tarkasteltiin osallisuuden merkitystä ja perusteltiin työvälineen tarpeellisuutta. Toiminnallisessa osiossa kuvattiin työvälineen luomisprosessi. Työvälineen tekoa edelsi laadullinen tutkimus, jossa selvitettiin Webropol-kyselyllä työntekijöiden kokemuksia omistyöskentelystä, lasten osallisuudesta perhekuntoutuksessa sekä ajatuksia ja toiveita työvälinettä varten. Saatua aineisto teemoiteltiin. Aineistoa täydennettiin etsimällä soveltuvia menetelmiä kirjallisuudesta ja verkkosivuilta. Opinnäytetyön tuotoksena syntyi työväline, joka rakentui lasta osallistavista ja lapsen elämäntilannetta kartoittavista menetelmistä.

Kyselyn tuottaman aineiston pohjalta lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamisen keskeisimmiksi keinoiksi nousivat luottamus ja toiminnallisuus. Luottamuksellisen suhteen rakentamista pidettiin lähtökohtana työskentelylle. Toiminnallisuus nähtiin paitsi mukavana yhdessä tekemisenä ja keinona rakentaa suhdetta lapseen, myös erilaisina menetelminä, joiden avulla lapsen on mahdollista tuoda omaa ääntään, mielipiteitään ja tunteitaan esille. Myös työntekijän arvoilla ja asenteilla oli merkitystä. Dokumentointi puolestaan satoi työskentelyn yhteen ja toi konkreettisella tavalla lapsen äänen esille. Kaiken pohjana oli kuitenkin kohtaaminen. Ilman läsnäoloa ja aitoa kohtaamista lapsi ei tule kuulluksi eikä nähdyksi, eikä siten osallisuus mahdollistu.

Avainsanat Lastensuojelu, perhekuntoutus, omatyöntekijä, osallisuus, menetelmät
Sivut 50 sivua, joista liitteitä 5 sivua

Bachelor Degree programme in Social services
University centre of Hämeenlinna

Author	Satu Köngäs	Year 2020
Subject	Bring out the child's voice! Tool to strengthen a child's voice and participation in the family rehabilitation of Arjessa (Humana)	
Supervisors	Päivi Veikkola	

ABSTRACT

The purpose of this practice-based thesis was to create a tool for keyworkers of children placed in family rehabilitation. The thesis was commissioned by the family rehabilitation unit of Arjessa Ltd, which belongs to the Nordic care company Humana. The commissioner wanted to bring more structure to the key worker model, bring out the children's voice and increase their participation in the family rehabilitation process.

The thesis consisted of a theoretical section and a practice-based section. In the theoretical section the concepts of child welfare, family rehabilitation, key worker and participation are defined, the importance of participation is discussed, and the necessity of the new tool is justified. The practice-based section describes the creation process of the tool, which was preceded by a qualitative study. A Webropol survey was used to explore the staff's experiences of being a child's keyworker and of children's participation in family rehabilitation. Their ideas and wishes regarding the tool were also inquired. The material was analyzed by thematizing. The data for the tool were complemented by surveying methods in literature and web pages. The result of the thesis was a tool based on methods that engage children and map out their life situation.

Based on the survey data, trust and action methods are the focal means of enhancing the child's voice and participation. Building a relationship of trust was deemed as the starting point for the process. Activities were seen not only as a nice way of working together and building a relationship with a child, but also as a variety of methods that allow the child to express their own voice, opinions and feelings. The values and attitudes of the staff also made a difference. Documentation, in turn, tied the work together and was a concrete way of bringing out the child's voice. However, everything is based on encounters. Without presence and genuine encounter, the child will not be heard or seen, and participation will not be possible.

Keywords Child welfare, family rehabilitation, key worker, participation, methods
Pages 50 pages including appendices 5 pages

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TYÖELÄMÄKUMPPANUUS JA YHTEISTYÖN KUVAUS.....	2
3	SOSIAALIPEDAGOGIIKKA.....	3
4	LASTENSUOJELU	4
4.1	Lastensuojelu Suomessa	4
4.2	Lastensuojeluprosessi	5
4.3	Perhekuntoutus lastensuojelun avohuollon tukitoimena	6
4.4	Arjessan perhekuntoutus ja omistyöskentely.....	6
5	LAPSEN ÄÄNI.....	7
6	OSALLISUUS	8
6.1	Osallisuuden määritelmä	8
6.2	Osallisuuden mallit	9
6.3	Osallisuus lastensuojelussa	12
6.4	Lapsen osallisuus Arjessan perhekuntoutuksessa	13
6.5	Osallisuuden vahvistaminen menetelmien avulla	15
7	LASTEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA AIEMMAN TUTKIMUKSEN VALOSSA.....	16
8	OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA TARKOITUS	18
9	OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELUN, TOTEUTUKSEN JA TUOTOKSEN KUVAUS	19
9.1	Aloitus-, suunnittelu- ja esivaihe.....	19
9.2	Työstövaihe	20
9.2.1	Tutkimusmenetelmä	21
9.2.2	Aineiston keruu Webropol-kyselyllä	22
9.2.3	Aineiston analyysi teemoitellen	23
9.3	Työvälineen toteuttaminen.....	26
9.3.1	Lapsen käsitys itsestä	27
9.3.2	Lapsen elämäntilanne.....	28
9.3.3	Lapsi ja koti	29
9.3.4	Lapsi ja vanhempi	30
9.3.5	Lapsen tunteet.....	31
9.3.6	Lapsen arki.....	32
9.3.7	Työskentely yhdessä lapsen ja vanhemman kanssa	33
9.4	Tarkistus- ja viimeistelyvaihe	34
9.5	Valmis tuotos.....	34
10	OPINNÄYTETYÖPROSESSIN POHDINTA	36
	LÄHTEET	39

Liitteet

Liite 1 Saatekirje

Liite 2 Webropol-kysely

1 JOHDANTO

Lapsen äänen ja osallisuuden vahvistaminen on yhteiskunnallisesti ajankohtainen aihe. Lapsia koskevan keskustelun keskiössä ovat osallisuuteen ja kuulemiseen liittyvät teemat. Tulevatko lapset kuulluiksi ja heidän näkemyksensä otetuiksi huomioon? Mitkä ovat heidän vaikuttamismahdollisuutensa? Keskustelun taustalla on tietoisuuden lisääntyminen YK:n lasten oikeuksien sopimuksesta ja sen velvoittavuudesta. Suomessa lasten osallisuutta on pyritty edistämään muun muassa lainsäädännöllä ja toimintaympäristöjen rakenteellisilla muutoksilla. (Peltola & Moisis, 2017, ss. 7–8)

Osallisuus ja kuulemisen merkitys korostuvat sosiaalihuollossa, erityisesti lastensuojelussa, ja niistä on erikseen kirjattu lastensuojelulakiin. Toimiva lastensuojelu -selvityksen loppuraportissa on todettu, ettei lastensuojelussa vieläkään kuulla lasten näkemyksiä ja mielipiteitä tarpeeksi ja lasten osallisuutta tulisi vahvistaa. Vuoden 2020 alusta voimaan tulleilla lastensuojelulain muutoksilla pyritäänkin edelleen vahvistamaan lasten oikeuksia kuten osallisuutta, kuulemista ja itsemääräämisoikeutta. (STM, 2013, s. 33; Saarikko, 2018)

Koen opinnäytetyöhön nostetut teemat ammatillisesti kiinnostaviksi ja tärkeiksi. Osallisuus ja lapsen äänen esilletuominen ovat sosiaalialalla läpileikkaavia periaatteita, joihin kaikkien alalla toimivien tulisi syventyä. Tämä opinnäytetyö tarjoaa lukijalle mahdollisuuden tutustua näihin teemoihin. Perehdyn työssäni alan kirjallisuuteen, hyödynnän aiempaa tutkimustietoa osallisuudesta ja otan omalta osaltani kantaa lasten osallisuutta ja kuulemista koskevaan keskusteluun. Koska opinnäytetyössäni toimintaympäristönä on lastensuojelu ja perhekuntoutus, painotan osallisuuteen ja kuulluksi tulemisen kokemuksiin lastensuojelun palvelukentällä.

Opinnäytetyön on tilannut Arjessan perhekuntoutusyksikkö. Työn tavoitteena on luoda työväline perhekuntoutukseen sijoitettujen lasten omatyöntekijöille. Toiminnallisessa osiossa selvitänkin tutkimuskysymykseni mukaisesti, minkälaisin keinoin ja menetelmin omatyöntekijä voi vahvistaa lapsen äänen esilletuontia ja osallisuutta perhekuntoutuksessa. Aineiston kerään Webropol-kyselyn avulla ja analysoin teemoittelemalla. Taustoitän aihetta selvittämällä työntekijöiden kokemuksia omistyoşkentelystä ja lasten osallisuudesta perhekuntoutuksessa sekä kartoitan heidän ajatuksiaan ja toiveitaan työvälinettä varten. Työväline rakentuu lasta osallistavista ja lapsen elämäntilannetta kartoittavista menetelmistä. Valmiita tuotoksia syntyy kaksi: itse työväline ja kirjan muodossa oleva laajempi versio työvälineestä, joka toimii oppaana ja perehdytyksenä työvälineen käyttöön.

2 TYÖELÄMÄKUMPPANUUS JA YHTEISTYÖN KUVAUS

Opinnäytetyöni on työelämälähtöinen. Opinnäytetyön on tilannut Arjessan perhekuntoutusyksikkö. Työelämäyhteys selittyy sillä, että toimin perheohjaajana Arjessan avopalveluissa.

Arjessa on valtakunnallinen toimija, joka koostuu hyvinvointipalveluja tuottavista yhtiöistä. Arjessa perustettiin vuonna 2010, ja se on osa pohjoismaista Humana-konsernia. Palvelukokonaisuuteen kuuluvat hoiva- ja asumispalvelut, lastensuojelun laitospalvelut sekä avopalvelut. Arjessan missio on tuottaa palveluita, joilla tuetaan yksilöiden ja perheiden elämää arjessa. Visiona on, että yhden ihmisen auttaminen tänään vie meidät kaikki parempaan tulevaisuuteen huomenna. Arjessan arvoja ovat sitoutuminen, vastuullisuus ja kohtaaminen. (Arjessa, n.d.a; n.d.b)

Lapsi- ja perheasiakkaille Arjessa tarjoaa lastensuojelun laitospalveluiden lisäksi sosiaalihuoltolain mukaisia perhepalveluita ja lastensuojelun avohuollon palveluita, myös perhekuntoutusta. Humana yhtenäistää palvelukokonaisuuksien nimityksiä. 1.4.2020 mennessä kaikki Humanan palvelut siirtyvät käyttämään Humanan nimeä. Nimenmuutoksen jälkeen Arjessan avopalveluista puhutaan Humanan avopalveluina. (Arjessa, n.d.c; Humana, 2019)

Arjessan perhekuntoutusyksikössä, joka perustettiin syksyllä 2017, on toiminnan vakiinnuttua ilmennyt tarvetta kehittää työn sisältöä. Perhekuntoutuksessa on työkalu vanhemmuuden arvioimiseksi, tukemiseksi ja dokumentoimiseksi. Lapsille perhekuntoutuksessa on omat nimetyt työntekijänsä, mutta tähän omistyöskentelyyn ei ole syntynyt selkeää rakennetta. Omistyöskentelyä kuvaan luvussa 4.4.

Tilauksen taustalla on toive konkreettisesta työvälineestä, jonka ympärille omistyöskentely rakentuisi ja joka tulisi osaksi myös perhekuntoutuksen dokumentointia. Perhekuntoutuksen loppuraporttiin on aiemmin lisätty Lapsen ääni -osio, jonka avulla lapsen osallisuutta on pyritty vahvistamaan ja lapsen ääntä nostamaan esille. Sellaisenaan sitä ei ole kuitenkaan koettu tarkoituksenmukaiseksi ja lapsilähtöiseksi. Opinnäytetyöprosessissa syntyvän työvälineen tulisikin paitsi rakenteellista omistyöskentelyä, myös vahvistaa lapsen ääntä ja osallisuutta perhekuntoutusprosessissa.

Lapsi ja lapsen etu ovat perhekuntoutuksessa työskentelyn keskiössä. Työskentely saattaa kuitenkin painottua vanhempiin ja vanhemmuuden tukemiseen, jolloin lapsen auttamisen nähdään tapahtuvan välillisesti vanhempien auttamisen kautta. Tämä voi hankaloittaa lapsen kykyä hahmottaa perhekuntoutusinterventio, oma ja perheen osuus kuntoutusprosessissa sekä lapsen mahdollisuuksia tuoda omia näkemyksiään esille. Myös lait, kuten Perustuslaki, Lastensuojelulaki, Sosiaalihuoltolaki, Nuorisolaki sekä YK:n lasten oikeuksien yleissopimus

asettavat vaatimuksen lapsen osallisuudelle ja kuulemiselle. (Linnakangas, Seppälä, Suikkanen & Lehtoranta, 2013, s. 310; THL, n.d.a)

Prosessissa syntyvän työväliseen avulla halutaan varmistaa, että lapsi tulee kuulluksi sekä pääsee aktiivisena toimijana ja tiedon tuottajana vaikuttamaan kuntoutusprosessiin. Lähtökohtana on, että lapsella on tahto tulla kuulluksi ja nähdyksi. On kuitenkin työntekijöiden vastuulla löytää ne keinot, jotka tämän mahdollistavat. Lapsen äänen vahvistamisella tarkoitetaan työssäni lapsen mielipiteiden esiin tulemistä sekä perheen tilanteesta että lapsen omista tarpeista ja tunteista. Työväliseellä ja siihen sisältyvillä lasta osallistavilla menetelmillä tavoitellaan myös osallistumisen kautta mahdollisesti syntyvää osallisuuden kokemusta niin lapsen omassa kuin perheen yhteisessä kuntoutusprosessissa sekä omatyöntekijäsuhteessa.

3 SOSIAALIPEDAGOGIIKKA

Opinnäytetyössä on sosiaalipedagoginen viitekehys. Viitekehys nousee sosionomin ammatillisesta orientaatiosta. Orientaatio ohjaa sosionomin ihmiskäsitystä, ajattelua ja toimintaa, ja siten myös minun valintojani opinnäytetyössä jo aihekuvauksen muodostamisesta lähtien.

Sosiaalipedagogiikassa tarkastelun kohteena ovat yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan vuorovaikutussuhteet. Hämäläinen ja Kurki ovat tiivistäneet sosiaalipedagogiikan käsitteen kasvatusopiksi ja -teoriaksi, jossa korostetaan kasvatuksen yhteiskunnallisia kytkentöjä tai jossa keskeistä ovat yhteisöllisyyttä, yhteisöllistä yhteiselämää ja ihmisten keskinäistä vuorovaikutusta koskevat kysymykset tai jossa suuntaudutaan sosiaalisen hädän pedagogiseen lievittämiseen (Hämäläinen & Kurki, 1997, s. 16; ks. myös Nivala & Ryyänen, 2019, ss. 16–17).

Kurjen (2007, ss. 30–31) mukaan sosiaalipedagogiikan määritelmiä voidaan tarkastella kahdelta suunnalta, joko sosiaalipedagogiikan yleisen tehtävän tai sen erityisen tehtävän kautta. Yleinen kasvatustehtävä on auttaa yksilöä kasvamaan yhteiskuntaan ja yhteiselämään toisen ihmisen kanssa. Sosiaalipedagogiikan erityistehtävänä on puolestaan tukea syrjäytyneinä ja onnettomina eläviä ihmisiä siten, että he saamansa tuen avulla kykenisivät kehittämään sekä omaa että yhteisönsä elämää parempaan suuntaan. Keskeistä sosiaalipedagogisessa työtöteessä onkin positiiviseen muutokseen pyrkiminen, ihmisten auttaminen itsepuun sekä oman äänensä löytämiseen ja sen käyttämiseen eli aktiivisen toimijuuden saavuttamiseen.

Sosiaalipedagoginen toiminta perustuu dialogiin, ihmisten väliseen vuorovaikutukseen ja osallisuuteen. Sosiaalipedagogiikassa keskiössä on yhteisö, sillä sosiaalipedagoginen toiminta on kasvattamista yhteisöä

varten, yhteisössä sekä yhdessä yhteisön kanssa unohtamatta yksilöä ja hänen ainutlaatuista persoonaansa. (Hämäläinen & Kurki, 1997, ss. 37, 49)

Myös tämän opinnäytetyön taustalla on ajatus siitä, että lapsi on ainutlaatuinen persoona, oman elämänsä asiantuntija ja aktiivinen toimija. Hän on kasvanut osana perhettään ja lähiyhteisöjään. Nämä yhteisöt ovat muokanneet hänestä hänet, ja hän on vastavuoroisesti ollut vaikuttamassa omalla persoonallaan näihin yhteisöihin. Hänen kasvatuksensa on sidoksissa yhteiskunnan asettamiin raameihin. Lisäksi ympäristö ja kulttuuri ovat luoneet oman leimansa lapsen kasvuun ja kasvatukseen.

On tärkeää tuntea se toimintaympäristö, jossa sosiaalipedagogista toimintaa tehdään. Kuten Ryyänen (2011, ss. 26–27) väitöskirjassaan toteaa, sosiaalipedagogista toimintaa ei voi irrottaa siitä ajasta ja paikasta, johon se sijoittuu. Jokainen sosiaalinen todellisuus on omanlainen, ja kasvattajan on perehdyttävä tähän todellisuuteen ja rakennettava toimintansa sen pohjalle. Tässä opinnäytetyössä tämä tarkoittaa ymmärrystä lastensuojelusta Suomessa, perhekuntoutuksesta toimintaympäristönä, osallisuudesta ja kuulluksi tulemisen merkityksestä.

Johtopäätökseni on, että lapsella, subjektina ja oman elämänsä asiantuntijana, on arvokasta kerrottavaa itsestään, perheestään ja perheensä tilanteesta. Opinnäytetyön tavoitteena onkin kartoittaa sellaisia keinoja ja menetelmiä, joiden avulla omatyöntekijä voi auttaa lasta tuomaan perhekuntoutuksessa omaa ääntään, mielipiteitään ja tunteitaan esille. Oman äänensä avulla lapsen on mahdollista rakentaa omaa todellisuuttaan, vaikuttaa perheeseensä ja perheensä elämään, ja olla osaltaan tekemässä siitä parempaa ja eheämpää. Myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen edellytykset voivat vahvistua perhekuntoutuksessa saatujen kokemusten myötä.

4 LASTENSUOJELU

Lastensuojelu, tarkemmin perhekuntoutus, toimii opinnäytetyöni toimintaympäristönä. Ilman ymmärrystä lastensuojelusta ja lastensuojelun palvelujärjestelmästä en pysty tarkastelemaan perhekuntoutusta sen osana. Keskityn lastensuojelun yleisen kuvauksen jälkeen perhekuntoutukseen avohuollon tukitoimena. Avaan myös Arjessan perhekuntoutusta ja siellä työmuotona olevaa omistyöskentelyä.

4.1 Lastensuojelu Suomessa

Lastensuojelu on institutionaalinen puuttumisen muoto. Se perustuu laissa määriteltyihin ja kansainvälisiin sopimuksiin lapsen oikeudesta tasapainoiseen kehitykseen, turvalliseen kasvuympäristöön sekä

erityiseen suojeluun. Lastensuojelulaissa määritellään lastensuojelu laajemmin huomioiden myös sen ehkäisevä tehtävä. Lasten hyvinvointia edistämällä pyritään ehkäisemään varsinaisen lastensuojelun tarvetta. Lisäksi ehkäisevällä lastensuojelulla apua ja tukea pyritään tarjoamaan riittävän varhain, jolloin ongelmien syntymistä tai pahenemista on mahdollista ehkäistä. (Pätäri ym., 2018, s. 10; STM, n.d.; ks. myös Araneva, 2016, ss. 4–8; THL, n.d.b)

Suomessa lasten oikeuksista on säädetty Perustuslaissa. Suomea sitovia sopimuksia ovat Euroopan ihmisoikeussopimus ja YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Ne velvoittavat asettamaan lapsen edun etusijalle kaikessa viranomaistoiminnassa. Lastensuojelusta on säädetty yksityiskohtaisesti lastensuojelulaissa. (STM, n.d.; ks. myös Araneva, 2016, ss. 4–8)

Suomen ensimmäinen lastensuojelulaki säädettiin vuonna 1936. Lasten oikeuksien näkökulmasta se oli iso harppaus, sillä lainsäädäntöön kirjattiin lasten oikeuksien parantamisesta ja turvaamisesta. Lakia uudistettiin vuosina 1984, 2007 ja 2019. Myös vuonna 2014 sosiaalihuoltolain kokonaisuudistus toi muutoksia lastensuojelulakiin. Lastensuojelulain muutoksissa keskeinen painotus on ollut lapsen edun huomioimisessa, hänen itsemääräämisoikeutensa ja osallisuuden lisäämisessä. (Ylikännö, 2018, ss. 27–29; Rousu, 2018, ss. 31, 41, 44; Saarikko, 2018)

Kuten lastensuojelulaissa tapahtuneiden muutosten pohjalta voi havaita, lapsikäsiys on vuosien saatossa muuttunut ja lapsen omien näkemysten ja kokemusten merkitystä on nostettu esiin. Aikaisemmin lapsia pidettiin keskeneräisinä aikuisina, joilta puuttui taitoja, jotka olivat vasta kypsyydessä. Tilalle on noussut käsitys lapsista sosiaalisina toimijoina, jotka voivat aktiivisesti osallistua itseään ja lapsuutta koskevaan keskusteluun ja päätöksentekoon. (Hyvärinen & Pösö, 2017, s. 7)

4.2 Lastensuojeluprosessi

Lastensuojeluasia voi tulla vireille joko hakemuksesta tai lastensuojelun työntekijän muulla tavoin tietoon saamasta mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Asian tultua vireille on välittömästi arvioitava lapsen mahdollinen kiireellisen suojelun tarve ja tehtävä sosiaalihuoltolain mukainen palvelutarpeen arviointi. Lastensuojelun asiakkuus alkaa, jos sosiaalityöntekijä selvityksen perusteella toteaa, että lapsi tarvitsee lastensuojelulain mukaisia tukitoimia. Asiakkuus alkaa siinäkin tapauksessa, jos kiireellisiin toimiin on ryhdytty tai asiakkaalle on annettu lastensuojelulaissa tarkoitettuja palveluja ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista. (Lastensuojelulaki 2014/1302 § 26, 27)

Lastensuojeluasiakkaalle voidaan järjestää lastensuojelun tukitoimina avohuoltoa, kiireellinen sijoitus, huostaanotto tai sijaishuoltoa riippuen lastensuojelun tarpeesta ja laajuudesta. Lapsella on oikeus myös jälkihuoltoon, mikäli hän ollut sijaishuollossa tai hänen sijoituksensa

avohuollon tukitoimena on kestänyt puoli vuotta. Jälkihuoltoa toteutetaan avohuollon tukitoimena ja se on mahdollista 25 ikävuoteen saakka. (STM, n.d.; ks. myös Lastensuojelulaki 2007/417 luvut 7–10, 12)

Lastensuojelun keskeinen periaate on, että ensisijaisesti on käytettävä avohuollon tukitoimia, jollei lapsen etu muuta vaadi. Toisin sanoen, lastensuojelussa on noudatettava aina lievimmän riittävän toimenpiteen periaatetta. (Lastensuojelulaki 2007/417 § 4; Taskinen, 2010, s. 69)

4.3 Perhekuntoutus lastensuojelun avohuollon tukitoimena

Perhekuntoutus on lastensuojelun avohuollon palvelukokonaisuuteen kuuluva tukitoimi. Lapselle on mahdollista järjestää tuen tarvetta arvioivaa tai kuntouttavaa perhe- tai laitoshoidtoa yhdessä huoltajansa kanssa. Perhekuntoutus onkin suunnitelmallista ja tavoitteellista kuntouttavaa toimintaa koko perheelle. Sillä pyritään turvaamaan lasten kasvuolosuhteet, tukemaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään ja vahvistamaan perheen omia voimavaroja. (Taskinen, 2010, ss. 72–73; Lastensuojelulaki 2010/88 § 37; THL, n.d.c; Araneva, 2016, s. 264)

Perhekuntoutus perustuu avohuollon palveluperiaatteiden mukaisesti vapaaehtoisuuteen. Sitä voidaan tarjota eri tilanteisiin avo- ja sijaishuollon asiakkuuden aikana. Perhekuntoutusta voidaan järjestää esimerkiksi silloin, jos perheessä on riski lapsen joutumisesta kodin ulkopuoliseen sijoitukseen, lapsi on kotiutumassa sijaishuollosta, halutaan saada kokonaisvaltainen perheen tuen tarpeen arviointi järjestettyä tai turvata raskaana olevan päihteitä käyttävän naisen syntyvän lapsen terveys. (Rantamäki & Mäki-Fossi, 2019, s. 5; Araneva, 2016, ss. 263–264)

Perhekuntoutusta toteutetaan joko laitoksessa tai perheen kotona. Työskentely on moniammatillista, intensiivistä muutostyöskentelyä, joka etenee prosessinomaisesti. Perhekuntoutuksessa on kyse sekä perheenjäsenten yksilöllisestä että koko perheen yhteisestä prosessista. (Rantamäki & Mäki-Fossi, 2019, s. 5; Laine, Heino & Pärnä, 2010, s. 144)

4.4 Arjessan perhekuntoutus ja omistyöskentely

Arjessalla on viisi perhekuntoutusyksikköä. Perhekuntoutuksella tarjotaan perheille tiivistä, suunnitelmallista ja tavoitteellista tukea lasten kehityksen, vanhemmuuden sekä parisuhteen tuomiin haasteisiin. Arjessan perhekuntoutus voi olla kotiin vietävää perhekuntoutusta eli avoperhekuntoutusta tai laitosperekuntoutusta, jolloin perhe asuu kuntoutusajan perhekuntoutusyksikössä. (Arjessa, n.d.d)

Arjessan perhekuntoutuksessa toteutetaan ratkaisukeskeistä, terapeutista ja elämyksellistä palvelua. Kuntoutus perustuu arvioivaan ja kuntouttavaan työskentelyyn. Työskentely muodostuu perheohjauksesta,

vanhempainohjauksesta, perheterapeuttisesta työskentelystä sekä lasten kanssa tehtävästä omistyöskentelystä. (Arjessa, n.d.d)

Arjessan perhekuntoutuksessa oleville lapsille nimetään kuntoutuksen alussa omatyöntekijät. He tapaavat lapsia viikoittain ja kulkevat lapsen rinnalla kuntoutuksen aikana. Tavoitteet tälle omistyöskentelylle asetetaan kuntoutuksen alussa. Omatyöntekijänä voi toimia perhekuntoutuksen perheohjaaja tai työntekijä Arjessan avopalveluista.

Koska omistyöskentelystä ei ole painettua tietoa, pyysin opinnäytetyöni kyselyssä työntekijöitä määrittelemään omistyöskentelyn. Vastauksissa toistuivat seuraavat teemat: tavoitteellista toimintaa lapsen ikätaso huomioiden, luottamuksellisen suhteen rakentamista, ajan antamista lapselle ja mukavaa yhdessäoloa, lapsen näkyväksi tekemistä ja lapsen äänen esiintuomista kuntoutuksen aikana. Vastauksista ilmeni, että omistyöskentelyssä kulkevat rinnakkain mukava yhdessä tekeminen ja tavoitteellisuus. Mukava yhdessä tekeminen ja ajan antaminen lapselle olivat edellytyksiä luottamussuhteen rakentumiselle ja lapsen sitoutumiselle työskentelyyn. Työskentelyllä tuli olla myös tavoite. Eräs vastaaja tiivistä ajatuksensa omistyöskentelystä seuraavasti:

Työskentelyllä tulee olla tavoite, jota kohti pyritään pikkuhiljaa tapaamisilla. Tapaamiset sisältävät tavoitteellisen osuuden, mutta tähän liitetään myös hauskaa yhdessä tekemistä.

Lopulta omistyöskentelyllä tavoitellaan lapsen näkyväksi ja kuulluksi tuleamista. Eräs vastaaja pohti omatyöntekijän tehtävää seuraavalla tavalla:

Aikuisen jakamaton huomio ja keskittyminen lapseen, jonka perhetilanne saattaa olla hyvinkin sekava ja kaoottinen. Lapsen äänen esiin nostamisen mahdollistaminen ja lapsen näkyväksi tekeminen. Lapselle tunne arvokkuudesta ja merkityksellisyydestä yksilönä ja perheenjäsenenä.

5 LAPSEN ÄÄNI

Lapsen oikeuksien julistuksen (1959) pohjalta kirjattu YK:n lasten oikeuksien sopimus (1989), erityisesti sen 12 artikla, on lasten kuulemista ja osallisuutta koskevan keskustelun taustalla sekä Suomessa että ulkomailla. Suomessa sopimus on ratifioitu vuonna 1991. Sen myötä Suomi on sitoutunut toimimaan EU:n lainsäädännön puitteissa. Täten lasten kuuleminen heitä koskevissa asioissa ei ole vain ohjeistus, vaan sekä kansallista lainsäädäntöä että viranomaistoimintaa ohjaava velvoite. (Peltola & Moio, 2017, s. 7, ks. myös Nivala, 2010, s. 18)

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa sanotaan seuraavaa:

1. Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.
2. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. (Lapsenoikeudet.fi, n.d.)

Lapsia ei tulisi kuitenkaan nähdä vain lakien ja toimenpiteiden määrittelemien keinoin suojeltavina kohteina. Lapset tulisi nähdä aktiivisina toimijoina, joiden mielipiteitä kuullaan ja toimijuutta kunnioitetaan. Lapset ovat tärkeitä muutoksentekejinä niin vertaisryhmissään kuin laajemmin yhteiskunnassa. Perinteiset lasten ja aikuisten välillä vallitsevat valtasuhteet tekevät kuitenkin lasten asemasta haavoittuvan. (Peltola & Moisio, 2017, s. 7; Pelastakaa Lapset, 2012, s. 3)

Osallisuus on keskeinen lasten oikeuksien toteutumiseen ja lasten hyvinvointiin vaikuttava tekijä. Osallisuudella voidaan varmistaa lapsen aseman ja mielipiteen huomioon ottaminen. Mitä paremmin lapsia osataan osallistaa, toimia ja tehdä päätöksiä lapsen oikeuksien näkökulmasta, sitä varmemmin turvataan lasten hyvinvointia ja oikeutta täysipainoiseen lapsuuteen. (Pelastakaa Lapset, 2012, s. 3)

6 OSALLISUUS

Tässä luvussa tarkastelen osallisuutta. Avaan osallisuuden käsitettä sekä osallisuuden malleja. Lisäksi selvitän, miten osallisuus on lastensuojelulaissa määritelty ja miten se näkyy lastensuojelussa. Tarkastelen myös lapsen osallisuuden ilmenemistä Arjessan perhekuntoutuksessa.

6.1 Osallisuuden määritelmä

Osallistumista ja osallisuutta käytetään usein rinnakkaisina käsitteinä, vaikka niiden merkitykset ovat eroavia. Siksi aloitan osallisuuden määrittelyn erottamalla osallisuuden ja osallistumisen käsitteet toisistaan. Osallisuus on sitä, että kuuluu johonkin: on, elää ja toimii yhteydessä toisiin ihmisiin. Osallistuminen on taas toimintaa, jonka avulla on mahdollista edistää osallisuutta. Vasta siinä tapauksessa, jos osallistuminen tarjoaa mahdollisuuksia tuoda omia näkemyksiään esille, vaikuttaa, olla päättämässä, kantaa vastuuta, käyttää valtaa ja siten saada kokemuksia

omasta merkityksestään yhteisön jäsenenä, se vahvistaa osallisuutta. (Rahikka-Räsänen & Ryytänen, 2014, s. 10)

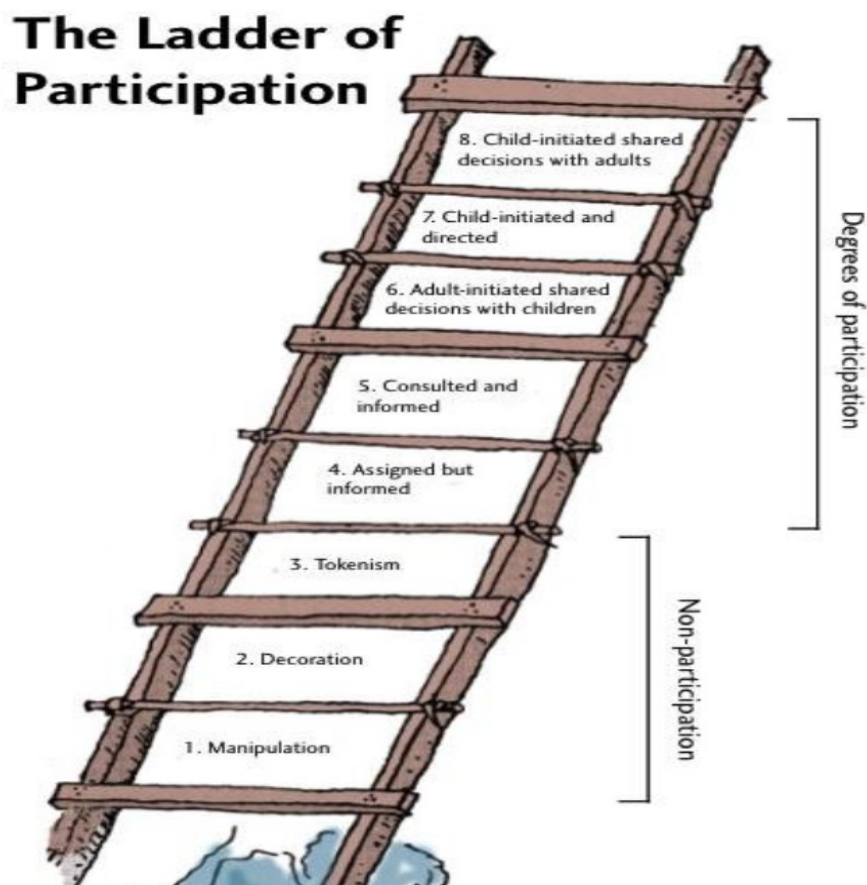
Osallisuuden määritelmässä voivat yhdistyä osallisuus tunteena ja osallisuus toimintana, tai sitten niissä korostetaan toista näistä. Lastensuojelun käsikirjan mukaan lapsen osallisuus tarkoittaa sitä, kuinka lapsi on mukana määrittämässä, toteuttamassa ja arvioimassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Osallisuus merkitsee tällöin paitsi vaikutusmahdollisuuksia, myös mahdollisuutta olla osallisena itselle merkittävissä yhteisöissä. Pelastakaa lapset -järjestön määritelmässä lasten osallisuus nähdään lapsen osallistumisena, huomioimisena ja näkyväksi tekemisenä yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Nuoret ovat itse määritelleet Suojele Unelmia – vaali toivoa raportissa osallisuuden kuulluksi tulemisena ja todeksi ottamisena. Lasten osallisuudessa korostuu osallisuuden kokemuksellinen puoli ja tunteet. Tunne siitä, että tulee kuulluksi ja on arvokas. Tunne, että aikuiset ottavat heidän ajatuksensa tosissaan ja huolehtivat heistä. Tunne siitä, että he voivat vaikuttaa elämässään tapahtuviin asioihin. (THL, n.d.a; Pelastakaa Lapset, 2012, s. 3; Inkinen, 2018, s. 181)

Sosiaalipedagoginen osallisuuskäsitys perustuu ajatukseen osallisuudesta ulottuvuuksien välisenä suhteena. Näiden ulottuvuuksien mukaan ihminen on osallinen yhteisössä, kun hän on osa yhteisöä eli kuuluu johonkin, toimii osana yhteisöä eli osallistuu, ja kokee olevansa osa yhteisöä eli tuntee kuuluvansa. Osallisuus mahdollistuu vain, jos jokaisen näistä toteutuu, sillä osallisuus on yhteisön jäsenenä olemista ja toimimista sekä siitä syntyvä kokemus yhteisöön kuulumisesta. (Nivala & Ryytänen, 2013, s. 26)

Osallisuudella on erilaisia ilmenemismuotoja. Osallisuus ilmenee päätösvaltana omassa elämässä. Osallisuus on läsnä vaikuttamisen prosesseissa, joissa pystyy vaikuttamaan itsensä ulkopuolelle. Osallisuutta ilmenee myös paikallisesti, kun voi panostaa yhteiseen hyvään, osallistua merkityksellisyyden luomiseen ja kokemiseen sekä liittyä vastavuoroisiin sosiaalisiin suhteisiin. (Isola ym., 2017, s. 5)

6.2 Osallisuuden mallit

Osallisuutta kuvataan usein porras- tai tikapuumalleilla. Mallit rakentuvat siten, että alimmilla portailla vaikuttamisen mahdollisuuksia ei ole lainkaan tai hyvin vähän. Ylemmille portailla siirryttäessä vaikuttamisen mahdollisuudet, ja siten myös osallisuus, lisääntyvät. Seuraavaksi esittelen tunnetuimpia malleja lapsen osallisuudesta. Aloitan kuvan 1. mukaisesti Hartin mallista. (THL, n.d.a; Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 151)

Kuva 1. Hartin malli lapsen osallisuudesta (Hart, 1992, s. 8).

Hart (Kuva 1.) on käyttänyt mallinsa pohjana Arnsteinin (1969) osallisuuden portaita, jolla on kuvattu kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen kehittymistä. Lapsen osallisuus määrittyy Hartin mallissa sen mukaan, miten lapset saavat tietoa, kenen aloitteesta ja suunnitelmien pohjalta toiminta etenee ja ketkä tekevät päätöksiä. (Turja, 2010, s. 27)

Manipulaatio on Hartin mallin alimmainen porras. Manipulaatiosta on kyse silloin, kun lasten ajattelua ja toimintaa ohjataan eikä heillä ole ymmärrystä taustalla vaikuttavista tekijöistä. Toinen porras kuvastaa lasten käyttämistä koristeena. Lapsi on väline, jolla aikuisten ajama asia vahvistetaan. Kolmannella portaalla lapselle annetaan näennäinen mahdollisuus tuoda äänensä esille, mutta hänellä ei ole todellisia vaikutusmahdollisuuksia. Mallin kolme ensimmäistä porrasta eivät varsinaisesti kuulu osallisuuteen. Vasta neljänneltä portaalta alkaa lapsen osallisuus mahdollistua. (Hart, 1992, ss. 9–10; Turja, 2010, s. 27)

Neljännellä portaalla lapsi on tietoinen käsiteltävästä asiasta ja hänelle annetaan mahdollisuus osallistua aikuisten määrittämällä tavalla. Viidennellä portaalla lapset toimivat konsultteina aikuisten ajamassa asiassa, he ovat tietoisia ja tulevat kuulluiksi. Kuudennella portaalla lapset osallistetaan myös päätöksentekoon. Seitsemännellä portaalla lapset toimivat aloitteentekijöinä ja aikuiset ovat heidän tukena. Ylimmällä

portaalla aloite on lähtenyt lapsista, ja lapset ja aikuiset toimivat ja tekevät päätöksiä yhdessä. (Hart, 1992, ss. 11–14; Turja, 2010, s. 27)

Shier (2001) on kehittänyt mallinsa Hartin mallin innoittamana. Hartin mallista poiketen Shier on jättänyt huomioimatta Hartin alimmat kolme askelmaa, sillä ne eivät edusta aitoa osallisuutta. Seuraava kuva havainnollistaa Shierin mallia (Kuva 2.). (Koistinen & Palokangas, 2015, ss. 14, 17)

Kuva 2. Shierin osallisuuden polku (Meriluoto & Marila-Penttinen, 2015, s. 44).

Shierin mallin viisi askelmaa alimmasta ylimpään ovat lapsen kuunteleminen, lapsen tukeminen mielenpiteen ilmaisussa, lapsen mielenpiteiden huomioiminen, lapsen mukaan ottaminen päätöksentekoon ja lopulta vallan ja vastuun jakaminen lapsen ja aikuisen kesken. Mallissa kolmen ensimmäisen askelman määrittämien asioiden tulisi toteutua, jotta lapsen oikeuksien minimiedellytyksien voidaan ajatella täyttyvän. (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 152)

Aikuisen rooli lapsen osallisuuden mahdollistajana on keskeinen. Lapsen osallisuutta tarkastelevissa malleissa aikuisen toiminta nähdään usein kapeasti, joko avaavana tai rajoittavana. Shier on vienyt mallinsa pidemmälle. Hän on nostanut edellä esitettyjen viiden askelman rinnalle ulottuvuuden, jossa tarkastellaan aikuisten asenteita ja valmiuksia, prosesseja ja mahdollisuuksia sekä velvollisuuksia suhteessa lasten osallisuuteen. (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 151)

Thomas (2002) on kritisoinut malleja, joissa osallisuus nähdään yksipuolisena ominaisuutena ja joiden mukaan osallisuutta on joko paljon,

vähän tai ei lainkaan. Hän on nostanut esille erilaisia osallisuuden ulottuvuuksia, joissa suhteet voivat vaihdella ja osallisuuden kokemus niiden mukana. Thomasin osallisuuden ulottuvuudet ovat mahdollisuus valita osallistuuko, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 153; Moio, 2018, ss. 15–16)

Oletuksena osallisuuden malleissa on, että osallisuus kasvaa samassa suhteessa kuin portaikolla edetään. Mielestäni voidaan puhua lapsen osallistumisen asteista tai tasoista, mutta osallisuutta sen aidossa merkityksessään ei mallien avulla ole mahdollista tarkastella, saati mitata. Ratkaisevaa lapsen osallisuuden synnyssä on lapsen oma kokemus siitä, onko tullut kuulluksi ja voinut olla vaikuttamassa häntä koskevien asioiden käsittelyssä. Lastensuojelussa tällä on erityisen suuri merkitys. (THL, n.d.a)

6.3 Osallisuus lastensuojelussa

Lastensuojelulain 4 luku käsittelee lasten osallisuutta. Osallisuus ilmenee laissa lapsen mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen kautta.

Lastensuojelulain (417/2007) 20 §:n mukaan lastensuojelussa lapsen toivomukset ja mielipiteet tulee selvittää ja ottaa huomioon lapsen iän ja kehityksen edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipidettä selvitetessä on toimittava hienovaraisesti ja niin, etteivät lapsen ja hänen läheistensä keskinäiset suhteet vaarannu. Tapa, jolla lapsen mielipide on selvitetty, ja sen pääasiallinen sisältö, tulee kirjata lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin. 12-vuotta täyttäneelle lapselle tulee tarjota mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti. Mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen olisi ilmeisen tarpeetonta tai vaarantaisi lasta jollakin tavalla.

Lastensuojelulaissa osallisuus on huomioitu suppeassa merkityksessään lapsen mielipiteen selvittämisenä ja kuulemisena. Laissa korostetaan lapsen osallisuutta omassa asiakkuudessaan, eli lapsen kuulemista hänen omaan elämäänsä liittyvien tärkeiden päätösten tekemisessä. (Nivala, 2010, s. 25)

Lastensuojelussa osallisuus voi olla muutakin kuin lapsen mielipiteen selvittämistä ja virallisia kuulemistilaisuuksia. Lastensuojelussa osallisuudelle on mahdollisuudet eri tasoilla: osallisuus omassa asiassa sekä osallisuus yhteisössä ja yhteiskunnassa. Työntekijä voi lapsen osallisuutta omassa asiassa edistämällä vahvistaa lapsen osallisuuden edellytyksiä. Hän voi antaa lapselle kokemuksia hyväksytyksi tulemisesta ja siitä, että hänen ajatuksillaan on merkitystä. Nämä kokemukset voivat vaikuttaa lapsen toimintakykyyn sekä haluun liittyä ja vaikuttaa myöhemminkin elämässä, niin yksilötasolla, yhteisöissä kuin yhteiskunnallisella tasolla. Lastensuojelun työntekijöiden tehtävänä onkin

tarjota lapsille mahdollisuuksia osallisuudelle sekä opettaa ja kannustaa heitä tuomaan omia mielipiteitään ja käsityksiään esille. (Nivala, 2010, s. 25; Bardy & Heino, 2013, s. 22; Timonen-Kallio, 2010, ss. 6–7)

6.4 Lapsen osallisuus Arjessan perhekuntoutuksessa

Perhekuntoutuksessa lapsen kuuleminen ja kuulluksi tuleminen varmistaminen ovat sekä vanhempien että työntekijöiden tärkeimpiä tehtäviä. Lapsi tarvitsee kokemuksen siitä, että tulee kuulluksi ja hänen mielipiteensä ovat arvokkaita ja merkityksellisiä. Lapsen osallisuuden edellytys on, että lapsella on mahdollisuus olla mukana tuottamassa tietoa tilanteestaan ja osallistua aktiivisena toimijana niin kuntoutuksen suunnitteluun kuin arviointiin. On kuitenkin tärkeää huomioida, että lapsella on oikeus olla vain lapsi, eikä häntä veloiteta edellä mainittuihin toimiin. Lapsen osallisuuden tulee olla aina vapaaehtoista. (Laine, Heino & Pärnä, 2010, s. 145; Linnakangas ym., 2013, s. 310)

Arjessan perhekuntoutuksessa (Arjessa, n.d.e) työn keskiössä ovat lapsen osallisuus ja näkyväksi tekeminen. Selvitin kyselyn avulla, miten lapsen osallisuus ilmenee Arjessan perhekuntoutuksessa työntekijöiden kokemuksen pohjalta. Työntekijöiden mukaan lapsen osallisuus näkyy arjen kohtaamisissa, arjen rakennetta ja rutiineja suunniteltaessa, lapsilähtöisen toiminnan suunnittelussa, työskentelyssä lapsentahtisesti etenemisessä, lapsen kuulemisen, hänen mielipiteidensä huomioimisen ja eteenpäin viemisen kautta, omisajoilla, perhepalavereissa, lapsen näkökulman esilletuomisena, dokumentoinnissa Lapsen ääni -osion avulla sekä palautteen kysymisen kautta.

Työntekijöiden vastauksissa korostui ajatus siitä, että lapsen tulisi olla perhekuntoutuksessa työskentelyn keskiössä. Näin koettiin pääsääntöisesti myös tapahtuvan ja lapsen olevan osallisena kaikissa työmuodoissa joko suoraan tai ainakin välillisesti. Eräs vastaaja totesi seuraavasti:

Osallisuus ilmenee mielestäni kaikessa lapsen kanssa työskentelyssä. Lapsi on kuntoutuksen keskiössä kaikessa myös vanhemman kanssa työskenneltäessä. Kuntoutuksen tehtävänä on parantaa lapsen olosuhteita tai tehdä arviointia lapsen näkökulmasta.

Lapsen osallisuuden vaarantaviksi tekijöiksi mainittiin työn fokusoituminen vanhempaan, jos vanhempi on erityisen tarvitseva, tai jos tieto ei kulje työntekijöiden välillä. Tämä on vaarana erityisesti silloin, jos omatyöntekijä tulee avopalveluiden puolelta, eikä ole perhekuntoutustiimissä.

Työntekijöiden vastauksista nousi esille, että perhekuntoutuksessa koetaan olevan osallisuutta, tai ainakin mahdollisuudet osallisuudelle.

Osallisuuden mahdollistuminen vaatii kuitenkin läsnäoloa ja kohtaamista. Myös asenne vaikuttaa. Vastaaja pohti lapsen osallisuutta perhekuntoutuksessa seuraavanlaisesti:

Kyllä sitä on arjessa jatkuvasti. Kaikessa yhdessä tekemisessä ja olemisessa. Kohtaamisissa. Jos vaan on tahtoa.

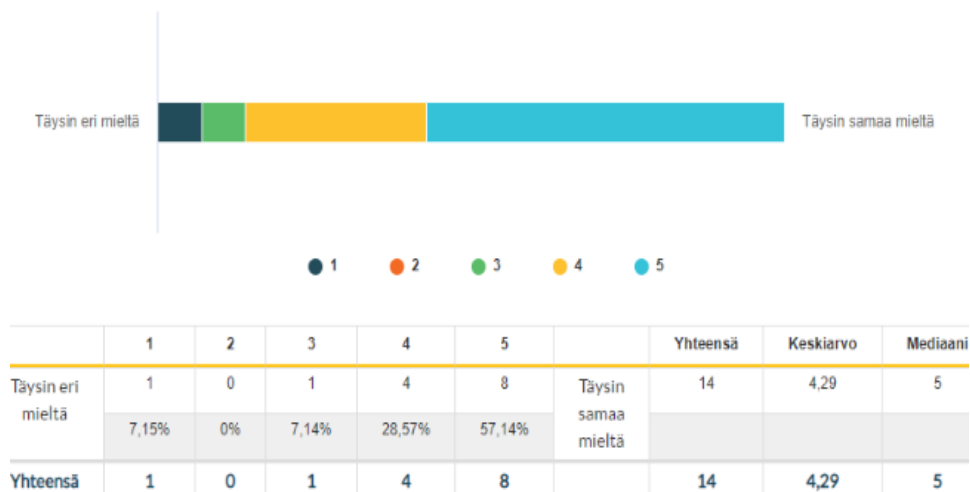
Työntekijät lapsen osallisuudesta puhuessaan käyttivät termejä mukaan ottaminen ja mahdollisuus: mahdollisuus toivoa/vaikuttaa/saada äänensä kuuluviin itseään koskevissa asioissa. Varsinainen osallisuuden kokemus voi kuitenkin syntyä vasta, jos lapsi näiden mukaan ottamisen ja mahdollisuuksien avulla saa kokemuksen siitä, että on tullut kuulluksi ja nähdyksi.

Vastausten pohjalta voi päätellä, että lapsen osallisuuteen on pyritty Arjessan perhekuntoutuksessa panostamaan ja useimmat pitävät sitä työn lähtökohdana. Useimmat työntekijät kokivat, että vaikka osallisuutta ja lapsen äänen esille tuomisen mahdollistavia rakenteita on jo olemassa, lapsen ääntä ja osallisuutta tulisi edelleen vahvistaa. Kuvan 3. taulukko havainnollistaa työntekijöiden mielipidettä asiasta.

7. Lapsen ääntä ja osallisuutta tulisi mielestäni vahvistaa perhekuntoutuksessa.

Valitse mielipidettäsi lähinnä oleva vaihtoehto.

Vastaajien määrä: 14

Kuva 3. Taulukko kyselyyn vastanneiden mielipiteestä koskien lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamista perhekuntoutuksessa.

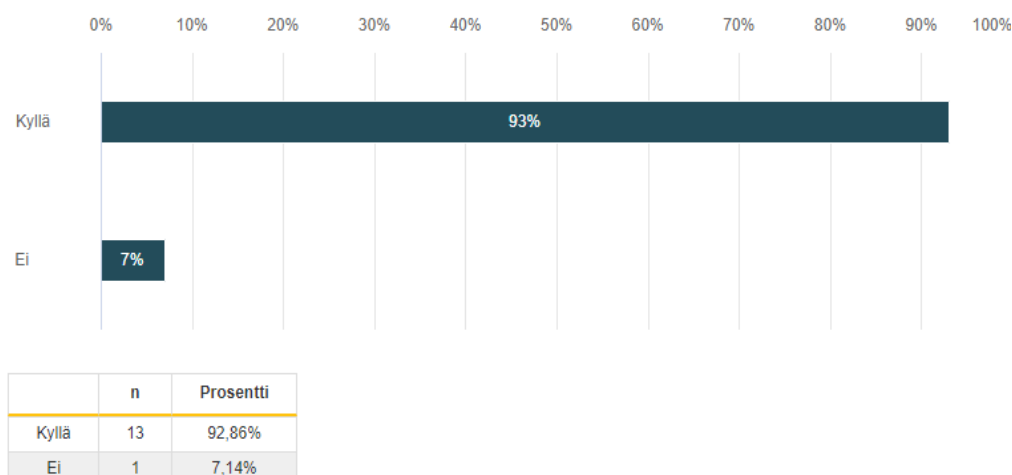
Taulukosta voi havaita, että yksi vastaaja kokee, ettei lapsen ääntä ja osallisuutta tulisi perhekuntoutuksessa vahvistaa. Vastaajan mielestä lapsen osallisuus on tällä hetkellä riittävää ja lapsen ääni nousee tarpeeksi esille:

Minusta tilanne on nyt hyvä. Lapsen ääni kuuluu, mutta sille ei ns. sokaistuta, eli aleta liioittelemaan lapsen roolia.

Lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi omatyöntekijäsuhteen nähtiin olevan merkittävä työmuoto kuten kuvan 4. taulukko havainnollistaa.

8. Koetko, että lapsen ääntä ja osallisuutta olisi mahdollista vahvistaa omatyöntekijäsuhteen avulla?

Vastaajien määrä: 14

Kuva 4. Taulukko kyselyyn vastanneiden mielipiteestä koskien omatyöntekijäsuhdetta lapsen äänen ja osallisuuden vahvistajana.

Yhden työntekijän mukaan lapsen ääntä ja osallisuutta ei ole mahdollista vahvistaa omatyöntekijäsuhteen avulla. Voi olla, ettei työntekijä ole kokenut omatyöntekijäsuhdetta toimivaksi työmuodoksi, tai osallisuuden ja lapsen äänen vahvistaminen eivät hänen mielestään kuulu omatyöntekijäsuhteeseen tai se ei hänen mielestään ole tarpeen.

Kysyin kyselyssä myös sitä, toivoisivatko vastaajat työkaluja nimenomaan lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi. Vastaajista 62 % vastasi kyllä, 38 % ei. Päätelmäni on, että osa vastaajista kokee, että heillä on jo riittävästi työkaluja lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi tai eivät koe näkökulmaa tarpeelliseksi tai eivät halua ottaa vastaan uusia työkaluja.

6.5 Osallisuuden vahvistaminen menetelmien avulla

Lasten osallisuuden mahdollistumisessa on keskeistä se, kuinka aikuisilla on taitoa ja halua oikeasti kuunnella lapsia. Lapset ilmaisevat itseään monenlaisin tavoin, ja on aikuisten tehtävänä etsiä erilaisia lasten osallisuutta mahdollistavia keinoja ja menetelmiä. Aikuisten tulee miettiä, miten lasten tuottamaa tietoa käytetään. Lapsilta saatua tietoa tulee käyttää lasten hyväksi, ei aikuisten tarkoitusperiin tai vallankäytös välineenä. (Paaso & Varjo, 2016, s. 10)

Lapsen osallisuutta vahvistavia menetelmiä ja työkaluja on olemassa paljon. Näitä menetelmiä hyödyntämällä ja muokkaamalla omaan

toimintaympäristöön sopiviksi voidaan palveluissa edistää lapsen äänen esille tuomista ja osallisuutta. Menetelminä voivat olla esimerkiksi kyselyt, haastattelut, toiminnalliset sekä luovat menetelmät. Menetelmän valinnassa tulee kuitenkin ottaa huomioon tavoite eli mitä osallistavalla menetelmällä halutaan saavuttaa. Menetelmän tulee aina tukea tavoitetta. (Punamäki & Manninen, n.d.)

Lapsen osallisuus ja lapsilähtöisyys ovat perustana työskentelylle lastensuojelussa, ja on työntekijän vastuulla tuoda lapsen näkökulmaa esille. Menetelmien avulla lapset voidaan huomioida paremmin ja työskentely voi olla mielekkäämpää. Menetelmät eivät kuitenkaan ole työskentelyn tarkoitus vaan apuvälineitä. Tärkeintä on asiakkaan aito kohtaaminen ja avun tarjoaminen. (Pahkala, 2010, ss. 34–35)

7 LASTEN KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA AIEMMAN TUTKIMUKSEN VALOSSA

Lasten osallisuus on noussut yhteiskunnalliseen keskusteluun 2000-luvulla isolla volyyymilla. Lasten osallisuutta ja kuulluksi tulemistä tarkastelevia tutkimuksia on tehty paljon. Tässä luvussa nostan esille muutamia sellaisia tutkimuksia, joissa lapset ovat itse kokemusasiantuntijan ominaisuudessa olleet tuottamassa tietoa. Koska opinnäytetyössäni toimintaympäristönä on lastensuojelu ja perhekuntoutus, painotan osallisuuteen ja kuulluksi tulemisen kokemuksiin lastensuojelun palvelukentällä.

Lahtisen (2017) pro gradu -tutkielmassa selvitettiin koulukotinuorten kokemuksia osallisuudesta ja kuulemisesta. Merkittäviä osallisuuden ja kuulluksi tulemisen vaarantavia tekijöitä olivat nuoren äänen ohittaminen virallisissa kuulemistilaisuuksissa, erot työntekijän ja nuoren todellisuuksissa, ylisuojeleminen, rajoitustoimenpiteet, tuntemattomien ihmisten valta päättää nuorten asioista ja muutokset henkilöstössä. Osa nuorista koki osallisuuden ja kuulluksi tulemisen periaatteiden toteutuvan kohtalaisesti, mutta pääosin tulokset olivat synkempiä. Lahtisen mukaan rakenteellisillakin toimintamalleilla oli väliä mutta nuorten osallisuuden ja kuulluksi tulemisen kokemuksen synnyssä aikuisten henkilökohtaiset ominaisuudet olivat merkittävässä asemassa.

Jokelan (2013) pro gradu -tutkielmassa tarkasteltiin, kuinka lapsen osallisuus näyttäytyy niin ikään lastensuojelun asiakkuudessa sijaishuollossa. Lasten kuvausten pohjalta nousi esiin kolme erilaista asiakaskokemusta: kokonaan oman asiakkuutensa ulkopuolelle jäävät, rakenteelliset ja muodolliset osallisuuden mahdollisuudet tunnistavat mutta ilman kokemusta kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta jäävät, sekä itsensä osallisiksi kokevat. Tutkielmassa osallisuus paikantui lasten omaan toimintaan ja edellytyksiin olla osallisena, sijaishuoltopaikan arkiympäristöön kuten käytäntöihin, rakenteisiin ja vuorovaikutukseen

aikuisten kanssa sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työskentelyyn. Jokela totesi, etteivät rakenteelliset mahdollisuudet yksinään takaa lapsen osallisuutta. Tarvitaan lasten aitoa kuuntelemista sekä lapsen ottamista todesta.

Myös Hotarin (2007) tekemässä pro gradu -tutkielmassa selvitettiin lastensuojelun asiakkaina olleiden nuorten kokemuksia kuulluksi tulemisesta. Haastateltavat kokivat kuulluksi tulemisen lastensuojelussa tärkeäksi asiaksi, jonka tulisi toteutua kaikissa lastensuojelun vaiheissa. Kuulluksi tuleminen ei tarkoittanut pelkästään juridista oikeutta lausua mielipide, vaan lapsen kokonaisvaltaista huomioimista läpi lastensuojeluasiakkuuden. Kuulemiseen liittyi viisi ulottuvuutta: kunnioitus, luottamus, yhteistyö, avoimuus ja aika. Näiden toteutuessa nuoret kokivat tulleen huomioituksi yksilöinä ja subjekteina. Ilman niitä ei voinut puhua kuulemisesta.

Peltola ja Moisio ovat katsauksessaan lasten palvelukokemuksia koskevasta tiedosta koonneet yhteen 224 sektorirajat ylittävää tutkimusta ja selvitystä. He huomasivat, että lasten asemaa palveluissa sekä lasten toimijuutta ja osallisuutta käsitellään laajasti tunnistamalla niin rakenteellisia reunaehtoja ja esteitä kuin yksilöllisiäkin merkityksiä. He näkivät, että lasten osallisuus on tutkimuksissa tunnistettu tärkeäksi haasteeksi mutta osallisuuden toteutuminen on vielä kaukana. (Peltola & Moisio 2017, s. 21)

Peltola ja Moisio havaitsivat katsauksessaan, että lasten mielipiteiden huomioiminen, osallisuus ja vaikutusmahdollisuudet toteutuvat puutteellisesti. He huomasivat, että osallistamiseen liittyy riski pakottamisesta aktiivisen toimijan rooliin, jolloin vaarana on lapsen oman toimijuuden kaventuminen. Heidän päätelmänsä mukaan aito osallisuus voi toteutua vasta ammatillisen osaamisen ja lasten tuottaman tiedon arvostamisen kautta. Tarvitaan vaihtoehtoisia toimintatapoja ja kommunikaatiomuotoja sekä toimijuutta estävien rakenteiden tiedostamista ja purkamista. (Peltola & Moisio 2017, s. 23)

Edellä esitetyistä tutkimuksista voi todeta, että joiltakin osin ja joidenkin lasten kohdalla osallisuus lastensuojelussa toteutuu. Kuitenkaan kaikkien lasten yhdenvertainen oikeus osallistua ja tulla kuulluksi ei toteudu. Myös Toimiva lastensuojelu -selvityksen loppuraportissa on todettu, ettei lasten näkemyksiä ja mielipiteitä kuulla vieläkään riittävästi lastensuojelussa ja lasten osallisuutta tulisi edelleen vahvistaa. Vuoden 2014 lastensuojelun laatusuosituksen mukaan lapsen tulisi olla lastensuojelussa ensisijainen asiakas ja toiminnan keskiössä. Lastensuojelussa kaikkien täytyisi voida luottaa siihen, että jokainen tulee kuulluksi ja pääsee tuomaan näkemyksensä esille. (STM, 2013, s. 33; Valve, 2017, s. 13)

Tutkimuksissa erityisen merkittävänä osallisuuden kokemuksia mahdollistavina, tai vastakkaisesti sen vaarantavina, tekijöinä nousivat

työntekijän ominaisuudet kuten ammattitaito ja persoonalliset piirteet sekä läsnäolo ja aito kohtaaminen. Tämä tukee aiemmin esitettyä ajatusta siitä, että lasten käsityksessä osallisuudesta korostuu tunne ja subjektiivinen kokemus. Osallisuutta, tai oikeammin osallistumista, voidaan edistää rakenteilla ja toimintaympäristöjen muutoksilla, mutta ne eivät yksinään riitä. Tarvitaan ammattitaitoisia ja sitoutuneita työntekijöitä, jotka kohtaavat lapsia vuorovaikutteisesti ja läsnäolevasti, ja ennen kaikkea, kuuntelevat ja ottavat lasten kertomukset todesta.

Tutkimuksista ilmeni, etteivät kaikki lapset välttämättä halua tai kykene osallistumaan, eikä heitä tule siihen pakottaa. On kuitenkin huolehdittava, että lapsilla on mahdollisuus osallistua sitten, kun he ovat siihen valmiita. Lisäksi on huomioitava lastensuojelun ja osallisuuden välinen ristiriita. Lapsen suojelemiseksi joudutaan lastensuojelussa tekemään päätöksiä, jotka voivat olla ristiriidassa lapsen oman tahdon kanssa. Näissäkin tilanteissa tulisi kuitenkin ylläpitää osallisuuden periaatteita: avoimuutta, kunnioitusta ja lapsen oikeutta tuoda mielipiteensä esille.

8 OPINNÄYTETYÖN TAVOITE JA TARKOITUS

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö. Toiminnallinen opinnäytetyö on kehittämishanke, joka nousee työelämän tarpeista ja kehittää käytännön toimintaa. Toiminnallisen opinnäytetyön lopputuloksena on aina jokin konkreettinen tuote. Tämän opinnäytetyön tavoitteena on tuottaa perhekuntoutuksen omatyöntekijöille työväline, joka jäsentää työskentelyä, ja jonka avulla työntekijät voivat tukea lapsia oman äänensä esiintuomisessa sekä vahvistaa lasten osallisuuden kokemusta perhekuntoutuksessa. Tavoite on, että omistyöskentely rakentuisi työvälineen ympärille ja työväline tulisi osaksi myös perhekuntoutuksen dokumentointia. (HAMK, 2017, s. 5)

Arjessan perhekuntoutuksessa on työkalu vanhemmuuden arvioimiseksi, tukemiseksi ja dokumentoimiseksi. Työväline on puolistrukturoitu haastattelurunko, jota käydään läpi kuntoutuksen aikana ja josta muodostuu loppuraportti. Raportin loppuun on lisätty myös Lapsen ääni -osio, jolla kartoitetaan lapsen elämän osa-alueita. Osio jatkuu tyyliltään puolistrukturoituna haastatteluna, jossa lapselta kysytään kysymyksiä ja vastaukset kirjataan ylös. Lapsen ääni -osiota ei ole kuitenkaan käytännössä koettu toimivaksi. Se ei sovellu etenkään nuoremmille lapsille, eikä sen avulla ole saatu lapsen ääntä toivotulla tavalla esille.

Työvälineellä pyritään siihen, että perhekuntoutuksen loppuraportin Lapsen ääni -osioon saataisiin lapsilähtöisten menetelmien avulla lapsen tuottamaa materiaalia. Tällöin lapsen ääni nousisi vahvemmin esille ja vanhempien äänen rinnalle myös dokumentoinnissa. Loppuraportti toimitetaan kuntoutusjakson jälkeen palvelun tilaajalle eli

sosiaalityöntekijälle. Sosiaalityöntekijän kautta dokumentti voi päätyä lapselle itselleen, joten dokumentoinnin tarkoituksena on lopulta tehdä lasta ja hänen todellisuuttaan näkyväksi lasta itseään varten.

Koska työväline tulee täydentämään tai jopa korvaamaan loppuraportin Lapsen ääni -osion, se rakentuu siinä olevien aihealueiden ympärille. Näitä ovat lapsen elämäntilanne, lapsi ja koti, lapsi ja vanhempi, lapsen tunteet, lapsen koulu/esikoulu/päivähoito sekä lapsen vapaa-aika.

Toikon ja Rantasen (2009, s. 117) mukaan tutkimuskysymys muodostaa tutkimusasetelman ytimen. Tutkimuskysymys opinnäytetyössäni on: Minkälaisin keinoin ja menetelmin omatyöntekijä voi vahvistaa lapsen äänen esilletuontia ja osallisuutta perhekuntoutuksessa? Lapsen äänen esilletuomisella tarkoitetaan työssäni lapsen mielipiteiden esiin tulemistä paitsi perheen tilanteesta myös lapsen omista tarpeista, toiveista ja tunteista. Työvälineellä tavoitellaan myös osallistumisen kautta mahdollisesti syntyvää osallisuuden kokemusta. Osallisuuden näkökulma nousee työvälineessä esille siten, että lapsi vuorovaikutuksessa omatyöntekijänsä kanssa osallistuu menetelmien avulla oman ja perheensä tilanteen pohdintaan ja sen sijaan, että olisi passiivisen sivustaseuraajan roolissa, hän toimii perheen muutosprosessissa aktiivisena toimijana. Osallisuuden kokemus on mahdollista syntyä käytettyjen menetelmien ja vuorovaikutuksen avulla: osallisuus perhekuntoutuksessa, niin omassa kuin perheen yhteisessä prosessissa, sekä osallisuus omatyöntekijän ja lapsen keskinäisessä suhteessa.

9 OPINNÄYTETYÖN SUUNNITTELUN, TOTEUTUKSEN JA TUOTOKSEN KUVAUS

Tässä luvussa kuvaan opinnäytetyöni toiminnallista osuutta ja siihen sisältynyttä kehittämishanketta. Salosen (2013, ss. 16–19) mukaan kehittämishankkeen vaiheet ja sisällöt voidaan jakaa konstruktivistisen mallin mukaan. Vaiheet ovat aloitusvaihe, suunnitteluvaihe, esivaihe, työstövaihe, tarkistusvaihe, viimeistelyvaihe ja lopulta valmis tuotos.

9.1 Aloitus-, suunnittelu- ja esivaihe

Salosen (2013, s. 17) mukaan aloitusvaiheessa saadaan idea hankkeesta, ja se toimii koko prosessin liikkeelle panevana voimana. Opinnäytetyöni aloitusvaiheena toimi tilaajan yhteydenotto keväällä 2019. Tilauksen taustalla oli työelämästä noussut tarve kehittää perhekuntoutuksen omistyöskentelyä. Yhteydenottovaiheessa tilaajalla oli näkemys siitä, että omistyöskentelyn tulisi olla jäsennellympää ja tasalaatuista.

Salosen (2013, s. 17) mukaan aloitusvaihetta seuraa suunnitteluvaihe, jossa hankeidea kirkastuu. Työssäni suunnitelmavaihe käynnistyi syksyllä 2019 tilaajan kanssa käydylle keskustelussa, jossa opinnäytteen aihe ja näkökulma tarkentuivat. Keskustelussa nousi esille toive konkreettisesta työvälineestä, jonka ympärille omistyöskentely rakentuisi. Koska Arjessan perhekuntoutuksessa keskiössä on lapsen osallisuus ja näkyväksi tekeminen, työvälineellä haluttiin vahvistaa nimenomaan lapsen ääntä ja osallisuutta.

Suunnitteluvaiheessa tehdään kirjallinen tutkimussuunnitelma. Suunnitelmassa tulee ilmetä työn tavoitteet, ympäristö, vaiheet, toimijat, tutkimisen ja kehittämisen menetelmät, materiaalit ja aineistot, tiedonhankintamenetelmät, dokumentointitavat sekä tuotettujen dokumenttien käsittely sillä tarkkuudella kuin se siinä kohtaa on mahdollista. (Salonen, 2013, s. 17)

Tutkimussuunnitelman teko alkoi työssäni tutkimustehtävän kirjaamisella ja sitä tukevan tutkimuskysymyksen hahmottelulla. Tutustuin teoriaan ja aiempaan tutkimustietoon sekä perehdyin toiminnallisen opinnäytetyön vaiheisiin. Jatkoin suunnitelman tekoa rajaamalla aihetta, nostamalla tutkimuskysymykseni kannalta keskeiset käsitteet tarkastelun alle ja kokosin työni teoreettista viitekehystä. Samalla tutkimuskysymykseni hioutui ja valitsin tutkimuskysymykseni kannalta sopivat menetelmät aineistonkeruulle ja aineiston analyysille.

Suunnitteluvaihe oli opinnäytetyöprosessissani vaativin ja työstövaiheen ohella eniten aikaa vienyt osuus. Se, että jo työni alkuvaiheessa syvennyin teoriaan, auttoi minua sisäistämään työni merkityksen ja yhteiskunnallisen yhteyden. En tekisi vain jotakin tuotetta perhekuntoutukseen vaan olisin kehittämässä sellaista työvälinettä, jolla voi olla todellista merkitystä perhekuntoutuksessa olevien lasten hyvinvoinnille sekä osallisuuden ja toimijuuden edellytyksille. Laajempi ymmärrys aiheesta kasvatti motivaatiota ja innosti jatkamaan työtäni.

Huolellisesti tehdyn tutkimussuunnitelman avulla hankeidea kirkastui ja minun oli helppo edetä prosessissa eteenpäin. Suunnitteluvaihetta seurasi esivaihe, eli siirtyminen kentälle siihen toimintaympäristöön, jonne työni sijoittuu. Esivaihe voi olla ajallisesti lyhyt ja toimenpiteiltään lähinnä suunnitelman läpilukua. Esivaihe tarkoitti opinnäytetyöprosessissani tutkimussuunnitelman esittelyä tilaajalle, opinnäytetyösopimuksen tekoa ja tutkimusluvan hankkimista. (Salonen, 2013, s. 17)

9.2 Työstövaihe

Työstövaiheessa siirrytään työn käytännön toteutukseen. Työstövaihe on prosessin pisin ja vaativin vaihe. Siinä realisoituvat kehittämishankkeen kaikki osatekijät ja suunnitelma tehdään todeksi. (Salonen, 2013, s. 18)

9.2.1 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksellinen osuus työssäni on luonteeltaan laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan merkitysten maailmaa ja tavoitteena on omakohtaisten kokemusten tavoittaminen. Tutkimuksessani selvitin työntekijöiden kokemuksia omistyöskentelystä, lasten osallisuudesta perhekuntoutuksessa sekä keinoja ja menetelmiä lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi. Merkitykset, joita halusin tutkia, liittyivät työntekijöiden käsityksiin osallisuudesta ja heidän valmiuksiinsa vahvistaa lapsen ääntä ja osallisuutta. (Vilka, 2015, s. 118)

Toikon ja Rantasen (2009, s. 18) mukaan tutkimusmenetelmän valinta perustuu tutkimusongelmaan. Menetelmän valintaa johdattaa tällöin se, millaiseen kysymykseen etsitään ratkaisuja. Opinnäytetyössä käyttämäni tutkimusmenetelmä oli sähköisesti toimitettu Webropol-kysely. Vaikka tutkimukseni on laadullinen, käyttämäni tutkimusmenetelmä sisälsi myös määrällisen eli kvantitatiivisen tutkimuksen elementtejä. Vilkan (2015, ss. 66–67) mukaan määrällisessä tutkimuksessa kuvaillaan yleisesti jotakin asiaa numeraalisesti tai selvitetään, missä määrin jokin asia on muuttunut tai vaikuttaa johonkin toiseen. Määrällisessä tutkimuksessa aineisto on muutettavissa mitattavissa olevaan ja testattavaan muotoon. Päädyin Webropol-kyselyyn, koska se ei ole paikkaan eikä aikaan sidottu. Tunnen työntekijät entuudestaan, joten sähköinen kysely varmisti myös sen, etten pääse läsnäolollani vaikuttamaan vastauksiin.

Webropol-kysely sisälsi avoimia kysymyksiä, valmiita vaihtoehtoja sisältäviä kysymyksiä sekä mielipidettä mittaavia kysymyksiä. Avoimilla kysymyksillä tavoittelin laadulliselle tutkimukselle ominaisesti vastaajien merkitysten ja omakohtaisten, subjektiivisten kokemusten tavoittamista. Kysymyksillä, joissa oli valmiit vaihtoehdot ja mittasivat mielipidettä, pyrin taustoittamaan ja perustelemaan tutkimaani aihetta. Kyselyn suunnittelussa hyödynsin Tietoarkiston (n.d.) kyselylomakkeen laatimisen ohjeita. Kiinnitin huomiota kyselyn ulkoasuun, pyrin välttämään liian pitkän kyselyn tekemistä, jaoin eri asioita selvittelevät kysymykset eri sivuille, muotoilin kysymykset omakohtaisiksi, pyrin välttämään johdattelevia kysymyksiä ja tarjoamaan vastaajille laajempia vastausvaihtoehtoja kuin kyllä ja ei, sillä osallisuutta ei voi tutkia joko tai kysymyksiin. Harkitsin avoimien kysymysten käyttöä tarkkaan. Päädyin kuitenkin käyttämään niitä seitsemän, sillä niiden avulla minun oli mahdollista saada tutkimuskysymykseni kannalta oleellinen tieto. Kysymysten sisältöä ohjasi paitsi tutkimuskysymys, myös työhön keräämäni teoreettinen viitekehys. Kysely on opinnäytetyön liitteenä 2.

Kokeilin kyselyä etukäteen testikäyttäjällä. Testikäyttäjänä toimi perhekuntoutuksen entinen työntekijä, joka on toiminut myös perhekuntoutukseen sijoitetun lapsen omatyöntekijänä. Testikäyttäjän kommenttien jälkeen hioin kyselyn lopulliseen muotoonsa.

Tein kyselyä varten saatekirjeen (Liite 1.). Kirjeessä kuvasin tutkimustehtävän, kerroin käsitteleväni aineistoa luottamuksellisesti ja kunnioittavasti ja lupasin tuloksia esittäessäni huolehtia, etteivät vastaajat ole tunnistettavissa. Sitouduin myös poistamaan aineiston sen analysoituani. Mainitsin myös, että ottamalla osaa kyselyyn vastaaja antaa suostumuksensa käyttäjä vastauksiaan opinnäytetyössäni.

9.2.2 Aineiston keruu Webropol-kyselyllä

Lähetin Webropol-kyselyn yhteensä 24 Arjessan työntekijälle. Kohderyhmäksi valikoitui perhekuntoutuksen työntekijät ja perhekuntoutuksessa lasten omatyöntekijöinä toimineet avopalveluiden työntekijät. Heillä oli kokemuksen mukaan asiantuntevin tieto tutkimuskysymyksen ympäriltä.

Vilkan (2015, s. 94) mukaan huolena kyselytutkimuksissa on, että vastausprosentti jää alhaiseksi. Tällöin puhutaan tutkimusaineiston kadosta. Itse vältin onnistuneesti aineistokadon lähettämällä muistutuksen kyselystä muutamaa päivää ennen kyselyn umpeutumista.

Keräsin kyselyn avulla tietoa paitsi työvälinettä varten, myös omistyöskentelystä ja lapsen osallisuudesta perhekuntoutuksessa. Omistyöskentelystä ja lapsen osallisuudesta saamaani tietoa käytin ymmärryksen muodostamiseen työvälineen käyttäjistä ja taustoittamaan sitä toimintaympäristöä, jossa työvälinettä tullaan käyttämään. Lisäksi halusin selvittää työvälineen tarpeellisuutta työntekijöiden näkökulmasta. Näitä tuloksia olen esitellyt jo aiemmin työssäni.

Työvälinettä varten kartoitin kyselyssäni konkreettisia keinoja ja menetelmiä lasten äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi omatyöntekijäsuhteessa. Halusin mainita kyselyssä sekä keinot että menetelmät, sillä ymmärrän keinot menetelmiä laajemmin tavaksi tehdä työtä, ne voivat olla rakenteita tai työtapoja. En halunnut rajata tutkimuksestani tältä osin mitään pois, sillä halusin, että ideoita ja ajatuksia tulee laajalti. Kysely tuotti lopulta 14 palautusta. Vastausprosentti oli 58 %. Eskolan ja Suorannan (2014, s. 63) mukaan saadun aineiston riittävyttä on mahdollista tarkastella saturaation eli aineiston kylläntymisen avulla. Saturaatio tarkoittaa sitä, että aineiston peruslogiikka alkaa toistua eikä lisäaineisto tuota tutkimuskysymyksen kannalta uutta tietoa. Saturaatiota tarkasteltaessa voin todeta, että useilla tutkimuksen alueilla kyselyn vastaukset alkoivat toistaa itseään. Itse työvälinettä varten minun tuli kuitenkin täydentää kyselyn tuottamaa aineistoa verkkosivuja ja kirjallisuutta hyödyntäen.

9.2.3 Aineiston analyysi teemoitellen

Laadullisessa tutkimuksessa aineiston analyysin tarkoituksena on luoda aineistoon selkeyttä ja tuottaa uutta tietoa tutkittavasta asiasta. Aineiston analyysillä pyritäänkin tiivistämään aineistoa niin, ettei sen sisältämä informaatio katoa. Olen analysoinut Webropol-kyselyn tuottaman aineiston teemoittelun avulla. Teemoittelemalla on mahdollista järjestellä aineistoa ja nostaa tarkastelun alle tutkimuskysymystä valaisevia keskeisiä aihealueita. Tässä alaluvussa esittelen aineistostani esille nousseet teemat. (Eskola & Suoranta, 2014, ss. 138, 175–176)

Jo kysymyksen asettelussa olen liittänyt omistyöskentelyn lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseen. Tällöin omistyöskentely nähtiin jo lähtökohtaisesti keinona vahvistaa lapsen ääntä ja osallisuutta. Omistyöskentelystä nousi aineiston pohjalta kahdeksan teemaa, jotka vaikuttavat lapsen äänen esille tulemiseen ja osallisuuteen Arjessan perhekuntoutuksessa.

1. Suhteen ja luottamuksen rakentaminen. Suhteen ja luottamuksen rakentaminen ja siinä käytetyt menetelmät nousivat kyselyssä keskeiseen asemaan. Niistä puhuttiin vapaamuotoisena ja mukavana yhdessä tekemisenä, ei niinkään tavoitteellisena, jonkin tietyn asian työstämisenä. Ne nähtiin keinoksi rakentaa luottamuksellista suhdetta lapseen, jonka koettiin olevan koko omistyöskentelyn lähtökohta, sekä keinoksi vahvistaa lasta positiivisesti. Suhdetta ja luottamusta vahvistavista menetelmistä mainittiin muun muassa pelit, leikki, liikunta, leivonta, eläinavusteiset menetelmät ja seikkailu- ja elämypedagogiikka.

Mukavan yhdessä tekemisen avulla on mahdollista tutustua lapseen, edistää vuorovaikutusta ja rakentaa luottamuksellista suhdetta. Luottamuksen syntyminen onkin merkittävä askel lastensuojelutyön tavoitteiden saavuttamiseksi. Tällöin lapsi saa viestin siitä, että vuorovaikutuksessa työntekijän kanssa hänellä on todelliset mahdollisuudet osallistumiselle ja kuulluksi tulemiselle. Tämä on merkittävää myös lapsen työskentelyyn sitoutumiselle. (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 161)

2. Tunnetaitojen tukeminen. Omatyöntekijän tehtäväksi nähtiin lapsen tukeminen tunteiden ilmaisemisessa ja sanoittamisessa. Kyselyssä mainittuja tunnetyöskentelyn menetelmiä olivat muun muassa tunnekortit, tunnepöytä ja tunnemittaristo.

Tunteet ohjaavat käyttäytymistä ja vuorovaikutustilanteita. Ne ovat sisäisiä viestejä siitä, mikä on itselle hyväksi tai pahaksi. Omiin tunteisiin luottaminen edellyttää tunteiden tunnistamista, hyväksymistä ja hallintaa. Lapsilla voi olla vaikeuksia nimetä tunteitaan, kuvata kokemuksiaan tai ylipäätään ymmärtää kokemaansa ja sen aiheuttamia tuntemuksia.

Tunteiden tunnistamista, ilmaisemista ja hallintaa voi kuitenkin harjoitella. Toiminnalliset tunnetyöskentelyn menetelmät tarjoavat keinoja, joiden avulla voi tarkastella kokemuksiaan ja tunteitaan. (MIELI Suomen Mielenterveys ry., n.d.; Aaltonen, 2012, s. 53; Pesäpuu, n.d.)

3. Tiedon tuottaminen. Omatyöntekijän yksi tärkeimmistä tehtävistä oli lapsen mielipiteiden, kokemusten ja tarpeiden selvittäminen. Kyselyssä mainittuja lapsen äänen esille saamisen mahdollistavia keinoja ja menetelmiä olivat suoraan kysyminen, loppuraportin Lapsen ääni -lomake, kyselyt, haastattelut, tarinalliset menetelmät kuten sadutus, aiheesta piirtäminen, aarrekartta, sukupuu ja elämänpolku-työskentely.

Lait, kuten Perustuslaki, Lastensuojelulaki, Sosiaalihuoltolaki, Nuorisolaki sekä YK:n lasten oikeuksien yleissopimus asettavat vaatimuksen lapsen osallisuudelle, mielipiteen selvittämiseksi ja kuulemiselle. Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan tämä tarkoittaa lapsen kuulemistä ja mielipiteen selvittämistä kaikissa lasta koskevissa asioissa, ei vain hallintolain niin edellyttäessä. Koska lapset ilmaisevat itseään monenlaisin tavoin, on aikuisten tehtävänä löytää sellaisia keinoja ja menetelmiä, jotka mahdollistavat osallisuuden ja lasten äänen esille saamisen. (THL, n.d.a; Hedman, 2019; Paaso & Vario, 2016, s. 10)

4. Dokumentointi. Kyselyn vastauksissa toistui, että omatyöntekijän tehtävä on lapsen tuottaman tiedon esiin nostaminen ja eteenpäin vieminen. Dokumentointi oli merkittävä ja konkreettinen keino tämän mahdollistamiseksi. Dokumentointitavoista mainittiin loppuraportin Lapsen ääni -lomake, omisajan kirjaaminen mielellään yhdessä lapsen kanssa sekä palaverieita varten kirjoitettaviin koosteisiin lapsen mielipiteen nostaminen.

Dokumentointi on työskentelyn näkyväksi tekemistä. Se on lastensuojelutyössä merkittävä työväline. Dokumentointi on osa kaikkia työmuotoja ja -prosesseja, ja työntekijällä on siihen lakisääteinen velvollisuus. Dokumentoinnin keskeisiä tavoitteita ovat lapsen ja perheen osallisuuden parantaminen, mielipiteiden näkyväksi tekeminen ja lapsen äänen kuuluviin saaminen. (THL, n.d.d)

5. Työntekijän arvot ja asenteet. Vastauksissa nousi työntekijöiden arvot ja asenteet osallisuuden mahdollistavina tai sen rajoittavina tekijöinä.

Myös teoriaosuudessa esittämässäni Shierin mallissa (2001) korostetaan työntekijän asenteita, valmiuksia ja velvollisuuksia suhteessa lasten osallisuuteen. Lisäksi aiemmat tutkimukset lapsen osallisuuden kokemuksista tukevat ajatusta, että työntekijän henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat merkittävästi lapsen osallisuuteen. (Hotari, Oranen & Pösö, 2013, s. 151; ks. myös Lahtinen, 2017)

6. Läsnäolo ja kohtaaminen. Kyselyn vastauksissa toistuivat ajan antaminen lapselle, läsnäolo ja kohtaaminen. Ne näkyivät tulkintani mukaan työskentelyn keskeisinä periaatteina.

Osallisuus ei mahdollistu ilman läsnäoloa ja kohtaamista, sillä osallisuus on olemista ja toimista yhteydessä toisiin ihmisiin. Yksinkertaisimmillaan osallisuuden voikin ajatella olevan saavutettavissa kohtaamisten avulla. (Rahikka-Räsänen & Ryyänen, 2014, s. 10; Peltola ja Moisio, 2017, s. 21)

Aineiston pohjalta nousi lisäksi kaksi aihealuetta, joihin toivottiin panostettavan omistyöskentelyssä ja jotka tulisi huomioida työvälineessä. Ne ovat yhteydessä myös lapsen osallisuuden vahvistumiseen.

7. Minä-työskentely. Tällä tarkoitettiin sitä, että lapsen itsensä kokemat vahvuudet, heikkoudet ja ylipäättään käsitys itsestään tulisi olla vahvemmin esillä omistyöskentelyssä. Tällä hetkellä kuvaus lapsesta on pitkälti vanhempien ja työntekijöiden näkökulmasta tuotettu.

Minäkäsityksellä tarkoitetaan yksilön näkemystä itsestään eli siitä, minkälaisena hän itseään pitää niin fyysisiltä, sosiaalisilta ja psyykkisiltä ominaisuuksiltaan kuin arvoiltaan, tunteiltaan, taustaltaan ja asenteiltaan. Minäkäsitys muodostuu identiteetistä, minäkuvasta ja itsetunnosta. Ne kehittyvät ja muuttuvat vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin saadun palautteen perusteella. Myös osallisuus syntyy vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin, ja sillä on merkittävät vaikutukset lapsen minäkäsitykseen. Osallisuus voi vahvistaa lapsen uskoa itseensä ja omiin kykyihinsä. Tämä puolestaan voi vaikuttaa lapsen osallisuuden edellytyksiin ja haluun liittyä vastavuoroisiin suhteisiin myöhemminkin elämässä. (Ihme, 2009, s. 55; Vernerinet.net, n.d.; Bardy & Heino, 2013, s. 22; Nivala 2010, s. 25)

8. Työskentely yhdessä lapsen ja vanhemman kanssa. Omistyöskentelyyn nähtiin kuuluvan jossain määrin myös vanhempien osallistuminen työskentelyyn. Työskentelyssä käytettyjä menetelmiä olivat sukupuu, kirjeen kirjoittaminen ja lapsuusmuistelu.

Lapsen ja vanhemman kanssa työskentely tarkoitti lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen tukemista, avoimuuden ja yhteisen ymmärryksen vahvistamista sekä tarvittaessa tulkkina toimimista lapsen ja vanhemman välillä. Yhteistapaamisen taustalla on ajatus lapsen osallisuuden vahvistamisesta perheessä ja perheen yhteisessä prosessissa. Tapaamisella korostetaan lapsen asemaa merkittävänä ja arvokkaana perheyhteisön jäsenenä sekä tuetaan myös vanhemman osallisuutta lapsen omassa prosessissa.

Kuvan 5. kuvio havainnollistaa edellä esittämiäni teemoja. Näiden teemojen, tai tekijöiden, avulla lapsen äänen esille tuleminen ja osallisuus voivat vahvistua perhekuntoutuksessa. Teemat eivät ole toisistaan erillisiä kokonaisuuksia, vaan linkittyvät toisiinsa ja täydentävät toisiaan.

Kuva 5. Lapsen äänen esille tulemiseen ja osallisuuteen vaikuttavat tekijät omatyöntekijäsuhteessa.

Yhteenvedona kyselyn tuottamasta aineistosta todettakoon, että omistyöskentely nähtiin jo lähtökohtaisesti keinona vahvistaa lapsen ääntä ja osallisuutta. Lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamisen keskeisimmiksi keinoiksi nousivat luottamus ja toiminnallisuus. Luottamuksellisen suhteen rakentaminen nähtiin lähtökohdaksi työskentelylle. Toiminnallisuus nähtiin paitsi mukavana yhdessä tekemisenä ja keinona rakentaa suhdetta lapseen, myös erilaisina menetelminä, joiden avulla lapsen on mahdollista tuoda omaa ääntänsä, mielipiteitään ja tunteitaan esille. Myös työntekijän arvoilla ja asenteilla oli merkitystä. Dokumentointi puolestaan sitoo työskentelyn yhteen, toimii lapsen sen hetkisen maailman kuvaajana ja tuo konkreettisella tavalla lapsen ja hänen äänensä esille. Kaiken pohjana on kuitenkin läsnäolo ja kohtaaminen.

Lopuksi haluan korostaa, että vaikka omatyöntekijäsuhde on merkittävä työmuoto lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamisessa, osallisuuden toteutumiselle ja lapsen äänen kuulemiselle on perhekuntoutuksessa muitakin edellytyksiä, kuten luvussa 6.5 olen tuonut esille. Osa niistä on rakenteeseen kirjattuja, osa syntyy arkisissa vuorovaikutustilanteissa ja kohtaamisten kautta.

9.3 Työvälineen toteuttaminen

Työvälineen toteuttamisessa olen hyödyntänyt kyselyn aineistoa, erityisesti tiedon tuottamisen ja tunnetaitojen menetelmiä. Kyselyssä nimettyjen menetelmien lisäksi olen kartoittanut menetelmiä

verkkosivuilta ja kirjallisuudesta. Tässä hyödynsin Googlen hakua, joka johdatti minut järjestöjen verkkosivuille, osallisuutta koskeviin hankkeisiin ja opinnäytetöihin. Kirjallisuudesta poimimani menetelmät ovat löytyneet teoreettisen viitekehyksen muodostamisen yhteydessä. Olen valinnut lasta osallistavia ja lapsen elämäntilanteen selvittämiseen soveltuvia menetelmiä ja muokannut niitä perhekuntoutukseen ja työvälineeseen sopiviksi. Valikoituneet menetelmät ovat sellaisia, että niitä voi käyttää erikäisten lasten kanssa soveltamalla ikätason edellyttävällä tavalla.

Kyselyn tuottama aineisto ohjasi työvälineen tekoa muussakin kuin menetelmien valikoinnissa. Omistyöskentelyä taustoittavan kysymyksen avulla selvisi, että mukava yhdessä tekeminen on tärkeä osa omistyöskentelyä. Tämä omistyöskentelyn alue ei tule esille kyselyyn valikoituneissa menetelmissä, mutta ymmärrän sen merkityksen kokonaisuudessa. Korostan työvälineen johdannossa, ettei omistyöskentelyn ole tarkoitus rakentua pelkästään työvälineen varaan, ja suosittelen, että työskentely rakentuisi sopivassa suhteessa työvälineen ja mukavan yhdessä tekemisen ympärille. Johdannossa kuvaan myös työvälineen luomisprosessia ja aineiston pohjalta tekemiäni muita keskeisiä löydöksiä.

Kyselyssä ilmeni, että työntekijät ymmärtävät osallisuuden pitkälti osallistumisen ja osallistamisen kautta. Tämän vuoksi työvälineeseen muotoutui osallisuudesta oma lukunsa, jossa korostan osallisuuden kokemuksellisuutta. Myös valikoiduista menetelmistä syntyi oma lukunsa. Näin pystyn esittelemään menetelmät tarkemmin ja perustelemaan niiden valintaa.

Työvälineen pohjana toimii loppuraportin Lapsen ääni -lomake ja siinä olevat aihealueet. Olen lisännyt työvälineeseen omiksi aihepiireikseen kyselyssä esiin tulleet aiheet Minä-työskentely, jonka nimesin otsikolla Lapsen käsitys itsestä, sekä Työskentely lapsen ja vanhemman kanssa. Lisäksi olen yhdistänyt Lapsen koulu/esikoulu/päivähoito sekä Lapsen vapaa-aika yhdeksi kokonaisuudeksi otsakkeella Lapsen arki. Seuraavaksi esittelen työhön valikoituneet menetelmät aihealueittain. Työvälineeseen olen muuttanut aihealueiden otsikot minä-muotoon, jolloin ne korostavat lapsen omakohtaisia kokemuksia ja näkemyksiä.

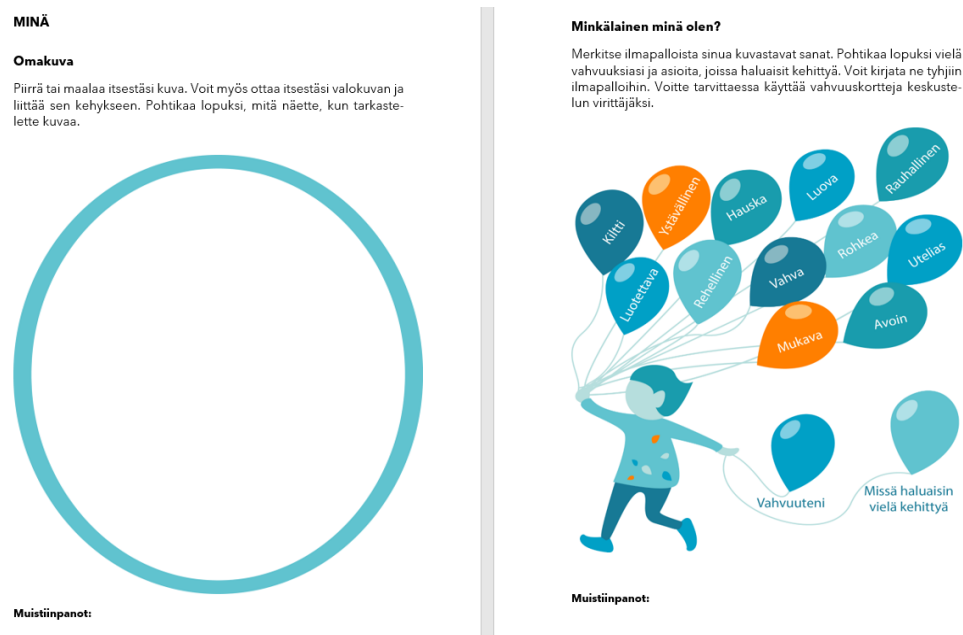
9.3.1 Lapsen käsitys itsestä

Aineistosta nousi toive, että lapsen itsensä kokemat vahvuudet, heikkoudet ja ylipäättään käsitys itsestään olisivat vahvemmin esillä omistyöskentelyssä. Tässä osiossa lapsi paitsi esittelee itseään, myös kuvaa ja rakentaa käsitystä itsestään.

Työskentely käynnistyy omakuvan tekemisellä. Omakuvan voi tehdä piirtämällä, maalaamalla, valokuvaamalla tai aarrekartan muodossa. Omakuvan tekeminen on osa identiteettityötä ja sen avulla tekijä voi

reflektoida itseään ja minäkuvaansa. Myös kuvan katsojalla on tärkeä rooli omakuvan työstämisessä. Ihminen rakentaa identiteettiä suhteessa muihin, jolloin muut voivat vahvistaa käsitystä itsestämme. Nähdyksestä tuleminen toisen katseen kautta onkin tärkeä osa omakuvan kautta tapahtuvaa itsetutkiskelua. Siksi omakuvan teon jälkeen kuvaa olisi hyvä tarkastella yhdessä esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla: Miltä kuvassa oleva lapsi näyttää? Onko hän iloinen tai surullinen? Mikä tekee hänet iloiseksi? Entä surulliseksi? (Leppänen & Vuollo, 2017, ss. 26–27)

Lapsen minäkäsityksen työstäminen jatkuu Minkälainen minä olen -menetelmällä, jossa lapsi saa valita itseään kuvaavia adjektiiveja. Valittavina on ainoastaan positiivisia adjektiiveja lapsen positiivisen minäkäsityksen vahvistamiseksi. Tämän tehtävän ohien olen liittännyt toiveiden mukaisesti myös vahvuuksien nimeämisen ja sen pohtimisen, missä lapsi haluaisi vielä kehittyä. Vahvuuksien pohdinnassa keskustelua virittämään olen suositellut vahvuuskorttien käyttämistä. Kuva 6. havainnollistaa edellä esiteltyjen menetelmien ulkoasua työvälineessä.

Kuva 6. Omakuva ja Minkälainen minä olen -menetelmä työvälineessä.

9.3.2 Lapsen elämäntilanne

Tässä aihealueessa kartoitetaan lapsen elämäntilannetta. Lapsen elämäntilanteen kartoitukseen olen valinnut Elämäntilanteen selvittämisen ympyrän ja Elämänpolun.

Elämäntilanteen selvittämisen ympyrän avulla lapsen elämäntilannetta on mahdollista tarkastella yleisesti elämän eri alueilla. Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä on PRO SOS -hankkeessa (2017-2019) Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä -menetelmästä (ESY) muokattu selkokielen versio. Työvälineeseen muokatussa versiossa olen

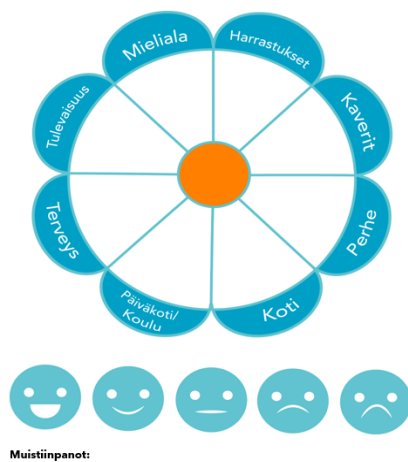
hyödyntänyt Elämäntilanteen selvittämisen ympyrän ulkoasua, mutta pelkistänyt sitä entisestään ja muuttanut selvittävät aihepiirit lapsen senhetkistä elämäntilannetta kartoittaviksi. (Socca, n.d., ss. 1–2)

Elämänpolku-menetelmän avulla on mahdollista selvittää lapsen menneisyyttä suhteessa nykyisyyteen ja tulevaan. Elämänpolku toimii samalla periaatteella kuin elämänjana. Sen avulla on mahdollista työskennellä lapsen elämän olosuhteiden ja kulun selvittämisen, identiteetin rakentumisen, oman paikan löytämisen sekä muutoksen ja jatkuvuuden ylläpitämiseksi. Menetelmä on konkreettinen tapa hahmottaa lapsen elämän tapahtumia, pohtia sitä polkua, joka tähän hetkeen on johdattanut sekä miettiä, mihin toivoo polun tulevaisuudessa johtavan. Vaihtoehtoisesti lapsen elämänpolkua voi havainnollistaa tarinan muodossa. Pienen lapsen tämänhetkisestä maailmasta saa kuvan myös saduttamalla. Kuva 7. havainnollistaa Elämäntilanteen selvittämisen ympyrän ja Elämänpolun ulkoasua työvälaineessä. (Kiiskinen & Eskelinen, 2010, ss. 58–59)

ELÄMÄNTILANTEENI

Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä

Valitse kuhunkin osioon tilannettasi parhaiten kuvaava hymiö ja piirrä hymiö kuvioon. Keskustelkaa lopuksi, mitkä asiat ovat elämästäsi hyvin? Mitkä asiat ovat sinulle tärkeitä, tuovat iloa elämääsi ja auttavat sinua jaksamaan? Mihin asioihin toivoisit muutosta?

Elämänpolku

Kirjaa polkuun merkittävät tapahtumat elämäsi varrelta syntymästä tähän hetkeen. Voitte pohtia yhdessä sitä polkua, joka sinut perhekuntoutukseen on johdattanut. Mihin toivoisit polun johtavan tulevaisuudessa? Vaihtoehtoisesti voitte havainnollistaa lapsen elämänpolkua tarinan muodossa. Pienen lapsen tämänhetkisestä maailmasta saat kuvan myös saduttamalla.

Kuva 7. Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä ja Elämänpolku työvälaineessä.

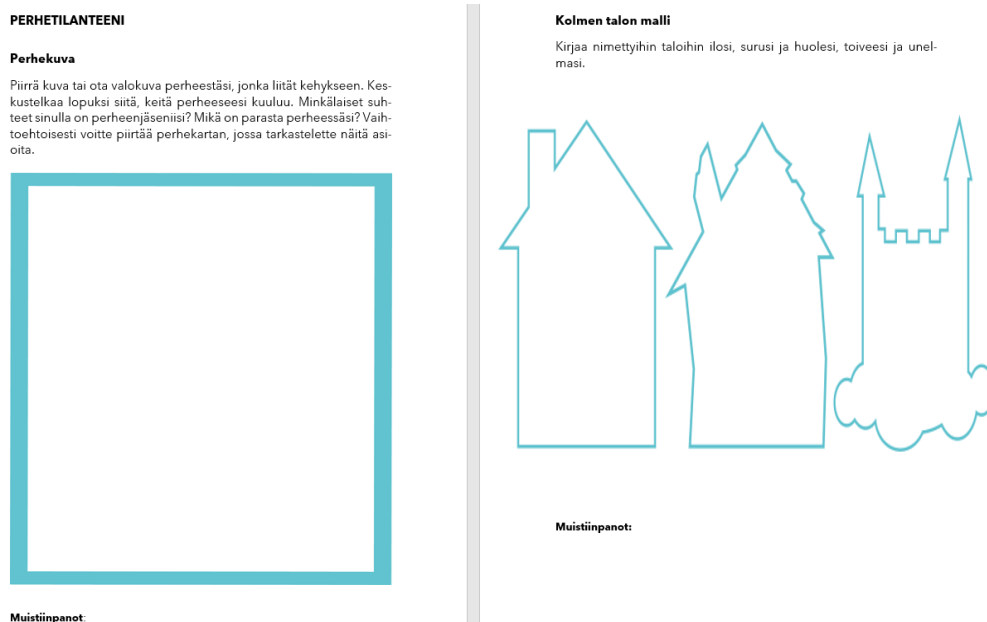
9.3.3 Lapsi ja koti

Tässä osiossa selvitetään lapsen koti- ja perhetilannetta. Olen valinnut menetelmiksi Perhekuva ja Kolmen talon mallin.

Perhekuva lapsi voi toteuttaa vapaavalintaisesti joko piirtämällä, maalaamalla tai valokuvaamalla. Perhekuva mahdollistaa lapsen perhenäkemyksen tutkimisen. Perhekuva avaa mahdollisuudet perhesuhteiden pohdinnalle ja itsensä reflektoinnille suhteessa

perheenjäseniinsä. Perhekuvan voi halutessaan korvata perhekartan avulla tai sitä voi käyttää tehtävän täydentämisessä. (Sillanpää, 2017, s. 6)

Kolmen talon mallin on useita näkökulmia tarjoava menetelmä perhetilanteen kartoitukseen. Kolmen talon malli on australialaisen sosiaalityöntekijän Andrew Turnellin luoma. Sen avulla voidaan selvittää lapseen mahdollisesti kohdistuneita väkivallantekoja tai muita turvattomuutta aiheuttavia seikkoja. Sen avulla selvitetään myös perheen voimavaroja ja nimetään toiveita perhetilanteen kohentumiseksi. Menetelmässä käytetään kolmea taloa, jotka nimetään ilojen taloksi, surujen taloksi ja unelmien taloksi. Ilojen taloon lapsi voi piirtää tai kirjoittaa sellaisia asioita, jotka kotona ovat hyvin, tekevät lapsen onnelliseksi ja olon turvalliseksi. Surujen taloon tulevat sellaiset asiat, jotka tekevät lapsen kotona surulliseksi, tai asioita, jotka pelottavat tai huolettavat. Unelmien taloon tulee asioita, joiden hän toivoisi kotona muuttuvan tai olevan toisin. Kuva 8. havainnollistaa Perhekuvan ja Kolmen talon mallin ulkoasua työvälineessä. (Myllynen & Tiihonen, 2012, s. 30)

Kuva 8. Perhekuva ja Kolmen talon malli työvälineessä.

9.3.4 Lapsi ja vanhempi

Tässä osiossa lapsi saa kuvailta vanhempiaan aloitettuja lauseita jatkamalla. Sisältöä lauseisiin olen ottanut Lapsen ääni -lomakkeesta ja keventänyt sitä lisäämällä yksinkertaisia asioita lapsen kerrottavaksi. Lauseiden jatkaminen voi olla helpompi ja hauskempi tapa tuottaa tietoa kuin suoriin haastattelukysymyksiin vastaaminen. Vastaukset voivat olla spontaanimpia ja tilanne rennompia. Toisaalta nuorten kanssa haastattelu voi olla toimiva menetelmä. Hyvärisen ja Pösön (2018, ss. 9–10) mukaan haastattelu onkin yksi keskeisimmistä kohtaamisen käytännöistä lastensuojelun ammatillisessa toiminnassa. Se on vakiintunut tapa saada

ja antaa tietoa. Työvälineessä oleva tehtävä mahdollistaa vanhemmista kertomisen sekä lauseita jatkamalla että haastattelemalla. Kuva 9. havainnollistaa Jatka lauseita -menetelmän ulkoasua työvälineessä.

VANHEMPANI

Jatka lauseita

Voitte halutessanne tehdä tehtävän myös haastattelun muodossa.

- Äiti/isä on _____ vuotias.
 Äiti/isä on (millainen) _____.
 Äidin/isän lempipuhuaa on _____.
 Äiti/isä tekee työkseen _____.
 Äidin/isän mielestä olen _____.
 Äiti/isä sanoo minulle aina _____.
 Äidin/isän tekee onnelliseksi _____.
 Äidin/isän tekee surulliseksi _____.
 Yleensä äiti/isä on (mieliala) _____.
 Äiti/isä saa minut nauramaan, kun _____.
 Äiti/isä saa minut surulliseksi, kun _____.
 Äidin/isän kanssa tulee riitaa, kun _____. Silloin äiti/isä _____.
 Silloin minusta tuntuu _____. Sovimme riidat _____.
 Äiti/isä kehuu minua, kun _____.
 Äiti/isä toruu minua, kun _____.
 Äiti/isä on tosi hyvä _____.
 Äiti/isä ei ole hyvä _____.
 Olen äidistä/isästä ylpeä, koska _____.
 Äiti/isä tekee silloin, kun en ole kotona _____.
 Yhdessä äidin/isän kanssa teemme _____.
 Minussa ja äidissä/isässä samaa on _____.
 Minussa ja äidissä/isässä erilaista on _____.
 Tiedän, että äiti/isä rakastaa minua, koska _____.

Kuva 9. Jatka lauseita -menetelmä työvälineessä.

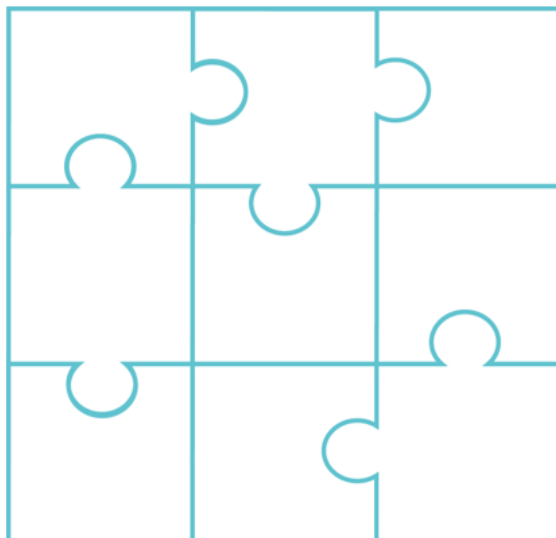
9.3.5 Lapsen tunteet

Jokaisessa työvälineen aihealueessa tunteet ja niiden käsittely ovat läsnä, mutta tässä osiossa keskitytään pelkästään niihin. Aineistossa korostui tunnekorttien käyttö apuvälineenä tunteiden tunnistamisessa ja sanoittamisessa. Jotta tunnetyöskentely olisi helpommin dokumentoitavissa, suunnittelin pohjan, johon kirjataan lapsen esiin nostamia tunteita. Tunteita lapsi voi valita tunnekorttien avulla. Valittuaan ja nimettyään tunteet lapsi voi antaa tunteille väreit tai piirtää kunkin tunteen kohdalle kuvan tai kirjoittaa sanoja, jotka edustavat kyseistä tunnetta. Tehtävän aikana tulisi pohtia, missä tilanteissa kyseiset tunteet ovat läsnä ja keneltä lapsi saa apua tunteidensa kanssa. Tehtävän voi korvata myös käyttämällä Pesäpuun Älyä tunteet -lehtiötä, tunnepyörää tai tunnemittaria (ks. Pesäpuu, n.d.). Kuva 10. havainnollistaa kuvatun tunnetyöskentelymenetelmän ulkoasua työvälineessä.

TUNTEENI

Tunteiden nimeäminen ja sanoittaminen

Hyödyntäkää tehtävässä tunnekortteja. Voit valita sellaisia kortteja, jotka kuvastavat kokemiasi tunnetiloja. Nimeä ja kirjaa valitsemasi tunteet palapeliin. Voit antaa tunteille värejä, piirtää kunkin tunteen kohdalle kuvan tai kirjoittaa sanoja, jotka edustavat kyseistä tunnetta. Pohtikaa lopuksi, missä tilanteissa kyseiset tunteet ovat läsnä, ja keneltä saat apua tunteidensa kanssa. Tehtävän voi korvata Pesäpuun älyä tunteet-lehtiöllä, tunnepyörällä tai tunnemittarilla.

Muistiinpanot:

Kuva 10. Tunnetyöskentely-menetelmä työvälineessä.

9.3.6 Lapsen arki

Tämän aihealueen avulla on tarkoitus kartoittaa lapsen arkea käyttäen apuna arki- ja viikonloppukelloja. Kellojen avulla lapsen arkea ja siihen liittyviä toimintoja on mahdollista tarkastella yksityiskohtaisesti vuorokaudenaikojen pohjalta.

Arki- ja viikonloppukello on toimiva apuväline vuorokausirytmien, huolenpidon ja perushoivan kartoittamiseksi. Sen avulla voidaan tehdä näkyväksi lapsen kokemus arjesta ja sen kulusta sekä hahmottaa voimavaroja ja mahdollisia huolenaiheita. Menetelmässä käydään vuorokauden kulku ja tapahtumat läpi tunti tunnilta tai vaihtoehtoisesti vuorokaudenaikojen, aamu, päivä, ilta, yö, avulla. Selvitettäviin asioihin kuuluvat herääminen, ruokailut, peseytyminen, varhaiskasvatus/koulu, vapaa-ajanvietto, kotiintuloajat ja nukkumaan menot. Näitä kartoitettaessa on tärkeä selvittää, mitä asioita eri osa-alueisiin kuuluu, kuka on vastuussa sekä miten ne lapsen mielestä sujuvat. Kuva 11. havainnollistaa menetelmän ulkoasua työvälineessä. (Muukkonen & Tulensalo, 2004, ss. 40–41)

Kuva 11. Arki- ja viikonloppukello työvälineessä.

9.3.7 Työskentely yhdessä lapsen ja vanhemman kanssa

Työskentely yhdessä lapsen ja vanhemman kanssa nähtiin aineistoni pohjalta kuuluvan jossakin määrin myös omistyöskentelyyn. Valitsin työskentelyn menetelmäksi Sukupuun.

Sukupuun avulla vanhempi voi auttaa lasta keräämään tietoa suvun historiasta, tarinoista ja tapahtumista sekä niiden vaikutuksista nykyisyyteen. Sukupuun tarkoituksena on suvun ja perheen voimavarojen sekä arvojen tiedostaminen. Sen avulla on mahdollista ymmärtää paremmin omaa elämää, perhettä ja käyttäytymistä. Sukupuun avulla on mahdollista paljastaa ylisukupolvisia asioita ja vapautua menneisyyden kuormittavien tapahtumien vaikutuksista. (Sillanpää, 2017, s. 4)

Sukupuun voi korvata myös lapsuusmuistelulla, tai sitä voi käyttää lapsuusmuistelun välineenä. Vanhempaa voi myös pyytää kirjoittamaan lapselle kirjeen, jonka vanhempi lukee lapselle tapaamisen aikana. Myös mukava, vapaamuotoinen yhdessä tekeminen voi olla toimiva tapa vahvistaa lapsen ja vanhemman keskinäistä suhdetta ja vuorovaikutusta. Kuva 12. havainnollistaa Sukupuun menetelmän ulkoasua työvälineessä.

TYÖSKENTELE LAPSEN JA VANHEMMAN KANSSA

Suunnitelkaa ainakin yksi tuokio, jolloin vanhempasi osallistuvat kanssanne omisajalle. Voitte esimerkiksi hyödyntää alla olevaa sukupuu-tavutuksen tutkimiseen tai lapsuuden muisteluun.

Sukupuu

Muistiinpanot:

Kuva 12. Sukupuu-menetelmä työvälineessä.

9.4 Tarkistus- ja viimeistelyvaihe

Salosen (2013, s. 18) mukaan tarkistusvaiheessa toimijat arvioivat yhdessä syntynyttä tuotosta. Tämän jälkeen tuotos palautuu työstövaiheeseen tai siirtyy viimeistelyvaiheeseen. Tarkistusvaiheessa toimitin tilaajalle raakileen työvälineestä. Siinä ilmeni työvälineeseen valikoituneet menetelmät ja rakenne. Tilaaja kommentoi työvälinettä ja hyväksyi menetelmät. Saatujen kommenttien pohjalta jatkoin työvälineen viimeistelyyn. Salonen (2013, s. 18) kertoo viimeistelyvaiheeseen kuuluvan paitsi toiminnallisen tuotoksen myös raportin viimeistelyn, jotka yhdessä muodostavat toiminnallisen opinnäytetyön. Näin oli myös minun työssäni.

Työvälineen viimeistely tarkoitti sen ulkoasun ja rakenteen viimeistelyä. Ulkoasun viimeistelyyn sain apua ystävältäni Noora Penttiseltä, joka opiskelee Omniassa kuvallisen ilmaisun toteuttajaksi. Hän kuvitti työvälineen toiveideni pohjalta. Kuvitusta ja työvälineen ulkoasua olen esitellyt luvussa 9.3. Raportin viimeistely tarkoitti opinnäytetyössäni tekstin karsimista, tiivistämistä ja oikolukemista sekä työn hiomista yhdeksi kokonaisuudeksi.

9.5 Valmis tuotos

Salosen (2013, s. 19) mukaan kehittämishankkeen lopputuloksena on jokin konkreettinen tuote, jonka esittämiseen ja levitykseen prosessi päättyy. Tässä toiminnallisessa opinnäytetyössä konkreettinen tuote oli työväline

lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamiseksi Arjessan perhekuntoutuksessa. Valmiita tuotoksia syntyi lopulta kaksi: itse työväline ja kirjan muodossa oleva laajempi versio työvälineestä, joka toimii oppaana ja perehdytyksenä työvälineen käyttöön. Laajempi versio sisältää kuvauksen työvälineen luomisprosessista ja tutkimustuloksista, osallisuuden käsitteen avaamisen, tarkemmat menetelmien kuvaukset ja työvälineen. Laajempi versio on PDF-muotoinen. Se on tarkoitettu tulostettavaksi tai sähköisesti luettavaksi Arjessan arkistosta. Itse työväline on Word-muodossa, jolloin se on helposti muokattavissa ja liitettävissä perhekuntoutuksen loppuraporttiin. Kuvassa 13. esittelen kirjan muodossa olevan työvälineen sisällysluettelon, joka havainnollistaa sen rakenteen.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	OSALLISUUS.....	3
3	VALIKOITUNEET MENETELMÄT	4
3.1	Lapsen käsitys itsestä	4
3.2	Lapsen elämäntilanne	4
3.3	Lapsi ja koti	5
3.4	Lapsi ja vanhempi	6
3.5	Lapsen tunteet	6
3.6	Lapsen arki.....	6
3.7	Työskentely yhdessä lapsen ja vanhemman kanssa.....	7
4	LAPSEN ÄÄNI	8
5	MINÄ	9
5.1	Omakuva.....	9
5.2	Minkälainen minä olen?.....	10
6	ELÄMÄNTILANTEENI.....	11
6.1	Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä	11
6.2	Elämänpolku	12
7	PERHETILANTEENI	13
7.1	Perhekuva	13
7.2	Kolmen talon malli.....	14
8	VANHEMPANI.....	15
8.1	Jatka lauseita	15
9	TUNTEENI	16
9.1	Tunteiden nimeäminen ja sanoittaminen.....	16
10	ARKENI	17
10.1	Arki- ja viikonloppukello.....	17
11	TYÖSKENTELY LAPSEN JA VANHEMMAN KANSSA.....	19
11.1	Sukupuutuu	19
	LÄHTEET	20

Kuva 13. Kirjan muodossa olevan työvälineen sisällysluettelo.

Työvälineen valmistuttua esittelin sen tilaajalle ja toimitin myös muihin Arjessan perhekuntoutusyksiköihin. Tilaajan palaute oli rohkaiseva. Tilaaja koki työvälineen hyväksi, lapsille riittävän konkreettiseksi ja visuaaliselta toteutukseltaan hauskaksi ja selkeäksi. Tilaajaa ilahdutti, että työvälinettä voi käyttää kaikenikäisten lasten kanssa ja että se jättää sopivasti soveltamisen ja joustamisen mahdollisuuksia. Tilaajaa miellytti myös, että vaikka teoria on vahvemmin esillä varsinaisessa opinnäytetyössä, myös työvälineen laajemmassa versiossa oli mukana teoreettista pohdintaa.

10 OPINNÄYTETYÖPROSESSIN POHDINTA

Opinnäytetyöni rakentui lastensuojelua ja osallisuutta koskevasta teoriaosuudesta, lasten omakohtaisten kokemusten esiintuomisesta aikaisemman tutkimusten valossa sekä työn toiminnallisesta osuudesta. Lastensuojelua käsittelevässä luvussa kuvasin sitä toimintaympäristöä, johon työni sijoittui. Osallisuutta koskevan teorian avulla rakensin ymmärrystäni osallisuudesta ja sen merkitystä. Osio tarjoaa myös lukijalle mahdollisuuden perehtyä aiheeseen ja toimii perusteluna työssä syntyvän tuotoksen tarpeellisuudelle. Toiminnallisessa osiossa keskityin siihen, miten juuri Arjessan perhekuntoutuksessa lasten ääntä ja osallisuutta voidaan vahvistaa omatyöntekijäsuhteen avulla. Lopputuloksena syntyi työväline, joka vastasi sekä tutkimuskysymykseen että tilaajan tarpeeseen.

Opinnäytetyötä ohjasi sosiaalipedagoginen orientaatio. Toivon orientaation näkyvän läpi työn ymmärryksenä kasvatuksen sosiaalisesta luonteesta ja vastavuoroisten suhteiden merkityksestä, uskona ihmiseen ja muutoksen mahdollisuuteen sekä lapsen kunnioittamisena subjektina ja muutoksentekijänä.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi oli työläs mutta antoisa. Ajallisesti työn tekemiseen meni vuosi. Prosessi alkoi tilaajan yhteydenotolla keväällä 2019 ja päättyi valmiiseen tuotokseen ja työn raportointiin keväällä 2020. Vuoteen sisältyi sekä tietoista että tiedostamatonta aiheen prosessointia sekä aktiivinen työn toteuttamisen vaihe.

Opinnäytetyötä tehdessä minut yllätti, kuinka vaativa ja suuritöinen prosessi toiminnallisen opinnäytetyön tekeminen on. Langat pysyivät kuitenkin hyvin käsissäni. Suurimmaksi haasteeksi prosessissa nousivat työn ja työhön käyttämäni ajan rajaaminen. Koska olin aiheesta innostunut ja halusin tehdä työni huolellisesti, olisin voinut jatkaa työn kirjoittamista ja hiomista hamaan tulevaisuuteen. Itseni ja rajaamisen haasteeni tuntien, tein opinnäytetyösuunnitelmassa työn toteuttamisen aikataulun ohjaamaan prosessia. Pysin etenemään sen mukaan työssäni ja aikataulu myös pakotti minut siirtymään prosessin vaiheissa eteenpäin. Aikataulutus työn rajaamisen keinona toimi melko hyvin. Opinnäytetyö valmistui suunnitellussa aikataulussa ja olen tyytyväinen lopputulokseen. Tukeaa työhöni sain sekä koulun että tilaajan puolelta.

Opinnäytetyöprosessin aikana sukelsin osallisuuden maailmaan. Matka oli mielenkiintoinen ja opettavainen. Jouduin tarkastelemaan paitsi omaa ammatillista osaamistani ja asenteitani, myös yhteiskunnan ja palveluntuottajien valmiuksia lasten osallisuuden mahdollistajina. Prosessin aikana opin, mitä osallisuus on, miten se ilmenee ja mikä merkitys osallisuuden kokemuksella on lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille. Minä, jolle osallisuus on paikoin tuntunut pelkältä

velvollisuudelta ja yksittäisiltä, pakollisilta työtehtäviltä, pysähdyin osallisuuden äärelle ja sisäistin osallisuuden todellisen merkityksen. Yhtäältä se on toki velvollisuus sekä keinoja ja menetelmiä lapsen äänen esille saamiseksi ja eteenpäin viemiseksi. Ensimmäisistä se on kuitenkin kohtaamista, näkemistä ja kuulemista, yhteyttä toiseen ihmiseen.

Koska työväline rakentui menetelmien ympärille, tutustuin prosessin aikana myös erilaisiin menetelmiin, joiden avulla lasten ääntä ja osallisuutta on mahdollista vahvistaa. Menetelmäpankkini on opinnäytetyöprosessin myötä täydempi. Sain lisää keinoja ja menetelmiä, joita voin työelämässä hyödyntää tilanteissa, joissa tarvitsen apuvälineitä työskentelyn ja vuorovaikutuksen tueksi.

Opinnäytetyön toiminnallisessa osiossa tein laadullisen tutkimuksen, jossa käytin tutkimusmenetelmänä Webropol-kyselyä. Kysely tuotti runsaan aineiston. Koen, että valitsemani tutkimusmenetelmä oli toimiva ja palveli tarkoitustani hyvin. Tutkimuskysymyksen kannalta oleellinen tieto tuli esille ja kykenin käyttämään aineistoa monipuolisesti työssäni. Aineistosta nousi esille paitsi konkreettisia menetelmiä työvälinettä varten, myös tekijöitä, jotka vaikuttavat lapsen äänen esille tulemiseen ja osallisuuteen omatyöntekijäsuhteessa. Kun nämä tekijät tiedostetaan ja niistä käydään keskustelua, lapsen osallisuus voi vahvistua perhekuntoutuksessa, myös omatyöntekijäsuhteen ulkopuolella.

Työvälineestä rakentui lopulta kokonaisuus, jossa lasta osallistavien ja lapsen elämäntilannetta kartoittavien menetelmien avulla on mahdollista vahvistaa niin lapsen äänen esille tulemistakin kuin osallisuutta. Suurimmaksi haasteeksi työvälineen käyttöönotolle arvelen sitä, että kaikki kyselyn vastaajat eivät kokeneet lapsen äänen ja osallisuuden vahvistamista tarpeelliseksi tai eivät kokeneet tarvitsevansa lisää työkaluja työnsä tueksi. Olen pyrkinyt huomioimaan nämä haasteet siten, että työvälinettä ei ole välttämätöntä ottaa käyttöön kokonaisuudessaan. Tiimit voivat tarkastella työvälinettä ja yhteisesti päättää, mitä osioita ottavat käyttöön. Työvälineellä tavoiteltiin kuitenkin myös omistyöskentelyn jäsentämistä ja tasalaatuisuutta, joten toivottavaa olisi, että joiltakin osin työväline otettaisiin käyttöön ja kaikki sitoutuisivat sitä käyttämään.

Työvälinettä voivat hyödyntää Arjessassa muutkin kuin perhekuntoutuksen työntekijät. Se soveltuu myös lastensuojelun muille kentille. Sitä voi hyödyntää esimerkiksi omaohjaajatyöskentelyssä, ammatillisessa tukihenkilötyössä tai osana perhetyön prosessia.

En ajattele, että opinnäytetyöprosessissa syntynyt työväline olisi lopullinen versio. Se muovautuu käyttöönoton ja käyttökokemusten myötä omanlaisekseen ja omannäköisekseen. Osa menetelmistä jää pois ja osa jatkojalostuu. Merkittävää on se, kuinka lapset vastaanottavat työvälineen ja kuinka sitä heidän palautteensa pohjalta kehitetään. Koska osallisuus oli kantava teema työssäni ja työvälineessä, tulevaisuudessa olisi

mielenkiintoista tutkia, minkälaisia vaikutuksia työvälineellä on lapsen osallisuuden kokemukselle perhekuntoutuksessa.

Opinnäytetyössä noudatin HAMKin (2017, ss. 3–4) ohjeistuksen mukaisesti Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2012) antamaa ohjeistusta hyvästä tieteellisestä käytännöstä. En syylistynyt työssäni vilppiin enkä plagiointiin. Käytin lähteitä monipuolisesti ja huolehdin, että lähdeviitteet ovat oikein merkittyjä. Tutkimuksellisessa osiossa olin uskollinen kyselyn tuottamalle aineistolle ja rakensin työvälineeni sen pohjalta.

Aineistonkeruussa valikoin menetelmäksi sähköisesti toimitettavan kyselyn. Siten varmistin, etten ole läsnä johdattelemassa tai vaikuttamassa vastauksiin. Koin tämän erityisen tärkeäksi siksi, että toimitin kyselyn kollegoilleni. En voi kuitenkaan väittää, etteikö omat asenteeni ja arvoni heijastuisi työssä tekemiini valintoihin ja esille nostamiini teemoihin niin teoriassa kuin aineistossa. Huomionarvoista on myös se, että koko työtä ohjasi ennakoasenne ja oletus siitä, että perhekuntoutuksessa, ja yhteiskunnassa yleisesti, lasten osallisuutta ja äänen kuulumista tulisi vahvistaa.

Työssäni oli eettisesti kyseenalaista se, että tein työni koskien lasten osallisuutta mutta jätin toiminnallisessa osiossa lapset tutkimuksen ulkopuolelle. Vaikka toimin osallisuutta koskevia periaatteita vastaan, kyseessä oli tietoinen ratkaisu. Minulla ei ollut perhekuntoutuksessa aktiivista kontaktia enkä tuntenut perhekuntoutukseen sijoitettujen lasten sosiaalityöntekijöitä. Tällöin tutkimuslupien anominen olisi voinut olla hyvin vaikeaa. Pyrin paikkaamaan tätä puutetta työssäni sillä, että toin lapsen ääntä esille aiemman tutkimuksen kautta.

Kamppailin työssäni myös sen ristiriidan kanssa, että käytin tekstissä osallistumisen ja mukaan ottamisen käsitteitä, vaikka niillä ei oppimani mukaan ole suoraa yhteyttä osallisuuden kokemuksellisen puolen kanssa. Voin vain toivoa, että työvälineessä osallisuus mahdollistuu käytettyjen menetelmien sekä vuorovaikutuksen avulla. Menetelmät eivät kuitenkaan itsessään ole työskentelyn ydin. Ne ovat apuvälineitä ja niitä tulisi käyttää harkiten. Hyvätkään ja tilanteeseen sopivat menetelmät eivät toimi ilman yhteyttä ja aitoa kohtaamista.

Päätän työni lainaukseen Peltolan ja Moisio (2017, s. 21) katsauksesta, joka on kulkenut työni johtotähtenä ja läpileikkaavana periaatteena: ”Yksinkertaisimmillaan osallisuuden kokemus saavutetaan aitojen kohtaamisten avulla –ja kohtaamattomuuden kokemukset tuottavat syvän osattomuuden kokemuksen.”

LÄHTEET

Aaltonen, J. (2012). *Turvataitoja nuorille. Opas sukupuolisen häirinnän ja seksuaalisen väkivallan ehkäisyyn*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. Opas 21. Haettu 8.1.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-611-3>

Araneva, M. (2016). *Lapsen suojelu. Toteuttaminen ja päätöksenteko*. Helsinki: Talentum pro.

Arjessa. (n.d.a). Vastuullisesti ja valtakunnallisesti sosiaali- ja hoivapalveluita lähellä ihmistä ja perheen arkea. Haettu 19.9.2019 osoitteesta <https://www.arjessa.fi/arjessa>

Arjessa. (n.d.b). Toimintamme ytimessä. Haettu 19.9.2019 osoitteesta https://www.arjessa.fi/arjessa/toimintamme_ytimessa

Arjessa. (n.d.c). Palvelumme. Haettu 19.9.2019 osoitteesta <https://www.arjessa.fi/>

Arjessa. (n.d.d). Niittypolun laitosperhekuntoutus. Haettu 19.9.2019 osoitteesta https://www.arjessa.fi/toimipisteet/avopalvelut_kotiin_ja_arkeen/perhekuntoutus_niittypolku

Arjessa. (n.d.e). Niittykukan perhekuntoutus. Haettu 20.2.2020 osoitteesta https://www.arjessa.fi/toimipisteet/avopalvelut_kotiin_ja_arkeen/perhekuntoutus_niittykukka

Bardy, M. & Heino, T. (2013). Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimessä*. 4. painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, ss. 13–42. Haettu 8.10.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>

Eskola, J. & Suoranta, J. (2014). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 10. painos. Tampere: Vastapaino.

Hallintolaki 2003/434. Haettu 20.2.2020 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>

HAMK. (2017). *Opinnäytetyöopas*. Haettu 8.10.2019 osoitteesta https://www.hamk.fi/wp-content/uploads/2018/06/HAMK_opinn%C3%A4ytety%C3%B6opas.pdf

Hart, R. (1992). *Children's participation: From tokenism to citizenship*. Innocenti Essays, nr. 4. Florence: UNICEF. Haettu 12.11.2019 osoitteesta https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf

Hedman, J. (2019). *Lapsen kuuleminen ei ole mielipideasia*. Blogijulkaisu 13.6.2019. Haettu 8.1.2020 osoitteesta <https://www.lapsenoikeudet.fi/blogi/lapsen-kuuleminen-ei-ole-mielipideasia/>

Hotari, K. (2007). *Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana*. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampereen yliopisto. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-16717>

Hotari, K., Oranen, M. & Pösö, T. (2013). Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa M. Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. 4. painos. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, ss. 149–164. Haettu 12.11.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>

Humana. (2019). *Nimi vaihtuu – hyvä juttu jatkuu*. Tiedote 14.10.2019. Haettu 20.1.2020 osoitteesta <https://www.humana.fi/tietoa-humanasta/medialle/uutiset/2019/10/nimi-vaihtuu-hyva-juttu-jatkuu/>

Hyvärinen, S. & Pösö, T. (2018). Johdanto. Teoksessa S. Hyvärinen & T. Pösö (toim.) *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-kustannus, ss. 7–28.

Hämäläinen, J. & Kurki, L. (1997). *Sosiaalipedagogiikka*. 1. painos. Helsinki: WSOY.

Ihme, I. (2009). *Arviointi työvälineenä. Lasten ja nuorten kasvun tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus.

Inkinen, H. (2018). Epilogi – Lasten ja nuorten kuuleminen heidän näkökulmastaan. Teoksessa S. Hyvärinen & T. Pösö (toim.) *Lasten haastattelu lastensuojelussa*. Jyväskylä: PS-kustannus, ss. 181–183.

Isola, A., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 8.10.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>

Jokela, R. (2013). *Kuullaan, mutta kuunnellaanko – huostaanotetun ja sijoitetun lasten kokemuksia osallisuudesta lastensuojelun asiakkuudesta*. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityön laitos. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-201309172309>

Kiiskinen, P. & Eskelinen, T. (2010). Silta-mallin työvälineitä. Teoksessa P. Kiiskinen (toim.) & T. Eskelinen (toim.) *Iskä, äiskä, omahoitsu ja mä siltaa rakentamassa*. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry., ss. 58–65.

Koistinen, H. & Palokangas, K. (2015). *Opettajien ja oppilaiden kokemuksia kodin ja koulun yhteistyöstä sekä siinä ilmenevästä oppilaiden osallisuudesta*. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. Haettu 12.11.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201504271093>

Kurki, L. (2007). *Innostava vanhuus*. Helsinki: Finn Lectura.

Lahtinen, H. (2017). *Nuorten kokemukset osallisuuden ja kuulluksi tulemisen toteutumisesta koulukodin arjessa*. Pro gradu -tutkielma. Sosiologia. Turun yliopisto. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201708047866>

Laine, S., Heino, L. & Pärnä, K. (2010). Perhekuntoutuksen moniammatilliset käytännöt. Teoksessa M. Törrönen & K. Pärnä (toim.) *Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa*. 1. painos. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, ss. 137–165.

Lapsenoikeudet.fi. (n.d.). YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. Haettu 26.9.2019 osoitteesta <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus-turvaa-lasten-ihmisoikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/#12-artikla>

Lastensuojelulaki 2007/417. Haettu 26.9.2019 osoitteesta <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Leppänen, L. & Vuollo, S. (2017). *Minuuden ääriviivoja. Yhteisöllinen omakuvatyoöpaja pohjoisen nuorten identiteetin ja minuuden tutkiskelun paikkana*. Pro gradu -tutkielma. Kuvataidekasvatuksen koulutusohjelma. Lapin yliopisto. Haettu 8.1.2020 osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ula-201706131212>

Linnakangas, R., Seppälä, U., Suikkanen, A. & Lehtoranta, P. (2013). *Monitoimijuus lapsen perhekuntoutuksessa*. Teoksessa M. Laitinen & A. Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, ss. 299–324.

Meriluoto, T. & Marila-Penttinen, L. (2015). Mitä osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden toteutumiseen tarvitaan? Teoksessa T. Meriluoto, L. Marila-Penttinen & E. Lehtinen (toim.) *Osallisuus. Osallisuuden ja kokemusasiantuntijuuden käsikirja*. Ensi- ja turvakotien liitto. Verkkojulkaisu, ss. 38–49. Haettu 12.11.2019 osoitteesta http://www.e-julkaisu.fi/ensi_ ja_turvakotien_liitto/osallisuus_kasikirja/

MIELI Suomen Mielenterveys ry. (n.d.). Tunnetaitojen oppitunti. Haettu 8.1.2020 osoitteesta <https://mieli.fi/fi/kehitt%C3%A4mist%C3%B6iminta/lapset-ja-nuoret/alakoulu/tunnetaitojen-oppitunti>

Moisio, J. (2018). *Kohtaamisia retkillä: osallisuus ja yhteisöllisyys lasten-
kotien retkitoiminnassa*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura. Haettu
15.10.2019 osoitteesta
https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/tiedostot/2018_moisio_kohtaamisia_verkko.pdf

Muukkonen, T. & Tulensalo, H. (2004). *Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja*. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2004:1. Haettu 8.1.2020 osoitteesta
http://www.socca.fi/files/104/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf

Myllynen, M. & Tiihonen, S. (2012). *Lasta osallistavia menetelmiä lastensuojelutyön tueksi*. Opinnäytetyö. Sosiaalialan koulutusohjelma. Metropolia ammattikorkeakoulu. Haettu 10.1.2020 osoitteesta
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-201205066517>

Nivala, E. (2010). Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.) *Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51, ss. 18–25.

Nivala, E. & Rynnänen, S. (2013). *Kohti sosiaalipedagogista osallisuuden ideaalia*. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 14/2013. Haettu 10.10.2019 osoitteesta <https://docplayer.fi/30318000-Kohti-sosiaalipedagogista-osallisuuden-ideaalia.html>

Nivala, E. & Rynnänen, S. (2019). *Sosiaalipedagogiikka. Kohti inhimillisempää yhteiskuntaa*. Helsinki: Gaudeamus.

Paaso, S. & Vario, P. (2016). *Lapset lastensuojelua kehittämässä: salapoliisitoiminnan opas aikuisille*. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Pahkala, K. (2010). Lapsen osallisuuden vahvistaminen Kalajoen perhe- ja sosiaalityössä. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.) *Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51, ss. 26–36.

Pelastakaa Lapset Ry. (2012). *Osallisuuden ohjeistus. Lapsen ääni – Sinulle, joka päätät lasten asioista*. Haettu 19.9.2019 osoitteesta
<https://docplayer.fi/16356737-Osallisuuden-ohjeistus-lapsen-aani-sinulle-joka-paatat-lasten-asioista.html>

Peltola, M. & Moisio, J. (2017). *Ääniä ja äänettömyyttä palvelukentillä. Katsaus lasten ja nuorten palvelukokemuksia koskevaan tietoon*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Haettu 24.9.2019 osoitteesta https://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/aania_ja_aanettomytta_palvelukentilla.pdf

Pesäpuu. (n.d). Tunne- ja vuorovaikutustaitojen tukeminen. Haettu 13.1.2020 osoitteesta <https://pesapuu.fi/toiminta/tunnetaidot/>

Punamäki, M. (toim.) & Manninen, P. (toim.). (n.d.). *Mulla on asiaa. Ohjeita lapsen hyvinvointitiedon hankintaan kunnassa*. Juvenia – Nuorisualan osaamiskeskittymä, Mikkelin ammattikorkeakoulu. Haettu 12.10.2019 osoitteesta <https://www.xamk.fi/wp-content/uploads/2016/10/Mulla-on-asiaa-tiedonkeruun-opas.pdf>

Pätäri, T., Ylikännö, M., Virtanen, Rousu, S. & Kurttila, T. (2018). Alkusanat. Teoksessa T. Pätäri & M. Ylikännö (toim.) *Tahto tehdä toisin – Uusia toimintatapoja lastensuojeluun*. Helsinki: Tietosanoma, ss. 9–12.

Rahikka-Räsänen, N. & Ryyänen, S. (2014). *Osallistuminen ja osallisuus lähi-demokratiassa. Suomen Setlementtiliitto ry:n Uusi paikallisuus -hankkeen kehitysprojekti osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksien lisäämiseksi lähidemokratiassa*. 5/2014. Itä-Suomen yliopisto. Haettu 12.11.2019 osoitteesta <https://www.innokyla.fi/documents/779703/658008d1-9f65-44e8-8d9d-3b3bfbeeabdd>

Rantamäki, T. & Mäki-Fössi, S. (2019). *Monitoimijainen perhekuntoutus. Käsikirja perhekuntoutusjakson jäsentämiseen*. Haettu 25.9.2019 osoitteesta <http://uusiep.fi/wp-content/uploads/2019/05/perhekuntoutuksen-kasikirja.pdf>

Rousu, S. (2018). Lastensuojelun lainsäädäntö. Teoksessa T. Pätäri & M. Ylikännö (toim.) *Tahto tehdä toisin – Uusia toimintatapoja lastensuojeluun*. Helsinki: Tietosanoma, ss. 30–65.

Ryyänen, S. (2011). *Nuoria reunoilla. Sosiaalipedagoginen tutkimus rikollisuuden ja väkivallan keskellä elävien nuorten kasvun tukemisesta brasilialaisissa kansalaisjärjestöissä*. Väitöskirja. Kasvatustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. Haettu 25.9.2019 osoitteesta <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8482-7>

Saarikko, A. (2018). *Lastensuojelulain muutokset tuovat selkeyttä rajoitustoimien käyttöön ja lisäävät lasten kuulemistä*. Kolumni 21.11.2018. Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 4.10.2019 osoitteesta https://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/lastensuojelulain-muutokset-tuovat-selkeytta-rajoitustoimien-kayttoon-ja-lisaavat-lasten-kuulemistä

Salonen, K. (2013). *Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle*. Turun ammattikorkeakoulu Puheenvuoroja 72. Haettu 8.10.2019 osoitteesta <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>

Sillanpää, M. (2017). *Minun perheeni - lapsen läheisverkostoa tutkimassa*. Kehittämistehtävä. Uusperheneuvojakoulutus. <http://www.uusperheneuvoja.fi/wp-content/uploads/2014/11/Minun-perheeni.pdf>

Socca. (n.d.). *Elämäntilanteen selvittämisen ympyrä*. Vipuvoimaa EU:lta 2014-2020. Haettu 8.1.2020 osoitteesta http://www.socca.fi/files/8183/Selkokielineen_Elamantilanteen_selvittamisen_ympyra_ESY.pdf

STM. (n.d.). Lastensuojelu. Sosiaali- ja terveysministeriö. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <https://stm.fi/lastensuojelu>

STM. (2013). *Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Haettu 12.11.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3611-9>

Taskinen, S. (2010). *Lastensuojelulain soveltaminen*. Helsinki: WSOYpro.

THL. (n.d.a). Lastensuojelun käsikirja. Lapsen osallisuus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 3.9.2019. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-stenvakasikirja/tyoprosessi/lapsen-osallisuus#otsikko2>

THL. (n.d.b). Lastensuojelun käsikirja. Mitä on lastensuojelu? Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 6.9.2019. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>

THL. (n.d.c). Lastensuojelun käsikirja. Perhekuntoutus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Päivitetty 13.9.2019. Haettu 23.9.2019 osoitteesta <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/avohuolto/lastensuojelun-avohuollon-tukitoimet/perhekuntoutus#otsikko1>

THL. (n.d.d). Lastensuojelun käsikirja. Dokumentointi lastensuojelussa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 8.1.2020 osoitteesta <https://thl.fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/dokumentointi-lastensuojelussa>

Tietoarkisto. (n.d.). Kyselylomakkeen laatiminen. Haettu 20.11.2019 osoitteesta <https://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/kyselylomake/laatiminen.html>

Timonen-Kallio, E. (2010). Lapsen osallisuuden vahvistaminen lastensuojelun keskiössä. Teoksessa I. Tanskanen & E. Timonen-Kallio (toim.) *Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 51, ss. 6–17.

Toikko, T. & Rantanen, T. (2009). *Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon*. Tampere University press. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy. Haettu 8.10.2019 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-7732-4>

Turja, L. (2010). Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa L. Turja & E. Fonsén (toim.) *Suuntana laadukas varhaiskasvatus: professori Eeva Hujalan matkassa*. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry., ss. 30–47. Haettu 12.11.2019 osoitteesta <https://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>

Valve, M. (2017). *Lasten osallisuus palvelutarpeen arvioinneissa*. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalityö. Yhteiskuntatieteiden laitos. Itä-Suomen yliopisto. Haettu 8.10.2019 osoitteesta <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20171121>

Vernerinet.net. (n.d.). Identiteetti, minäkuva ja itsetunto. Haettu 10.1.2020 osoitteesta <https://verneri.net/yleis/identiteetti-minakuva-ja-itsetunto>

Vilka, H. (2015). *Tutki ja kehitä*. 4. painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ylikännö, M. (2018). Lyhyt katsaus lastensuojelun historiaan. Teoksessa T. Pätäri & M. Ylikännö (toim.) *Tahto tehdä toisin — Uusia toimintatapoja lastensuojeluun*. Helsinki: Tietosanoma, ss. 15–29.

SAATEKIRJE

Hei!

Teen opinnäytetyötäni, joka on tilattu Arjessan perhekuntoutukseen. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda työväline perhekuntoutuksen omistyöskentelyn tueksi. Työvälineen ja siinä käytettävien menetelmien tarkoituksena on vahvistaa lasten osallisuutta perhekuntoutusprosessissa ja tukea lapsia oman äänensä esiintuomisessa omatyöntekijäsuhteen avulla. Työvälinettä on tarkoitus hyödyntää myös dokumentoinnissa.

Tämän kyselyn avulla kerään aineistoa työvälinettä varten. Jotta voin rakentaa työvälineen, tulee minulla olla ymmärrys sen käyttäjästä ja siitä toimintaympäristöstä, jossa työvälinettä tullaan käyttämään. Vastaustenne pohjalta pyrin saamaan käsityksen siitä, mitä lapsen omatyöntekijäisyys on Arjessan perhekuntoutuksessa, miten lapsen osallisuus ilmenee tällä hetkellä perhekuntoutuksessa ja lopuksi kerään ideoitanne ja toiveitanne työvälineen tekoa varten. Työväline tulee teidän käyttöönnne, joten teidän asiantuntijuutenne, kokemukset, ajatukset, ideat ja toiveet, ovat ensisijaisen arvokkaita sen luomisessa.

Käsittelen kerättyä aineistoa luottamuksellisesti ja kunnioittavasti. Analysoituani aineiston, tuhoan sen. Tuloksia esittäessäni huolehdin, etteivät vastaajat ole tunnistettavissa. Ottamalla osaa kyselyyn annat suostumuksesi käyttää vastauksiasi opinnäytetyössäni.

Lisätietoja opinnäytetyöstä tai kyselystä voit kysellä minulta sähköpostitse osoitteella satu.kongas@student.hamk.fi.

Vastaamalla kyselyyn autat työvälineen luomisessa ja olet tekemässä siitä myös omia toiveitasi ja tarpeitasi vastaavan. Pyydän ystävällisesti, että vastaat kyselyyn 8.12.2019 mennessä. Vastaaminen kestää noin 10 minuuttia.

Kysely löytyy linkin takaa.

Ystävällisin terveisin, Satu Köngäs

Lapsen ääni ja osallisuus Arjessan perhekuntoutuksessa.

1. Kuulutko perhekuntoutustiimiin (4.tiimi)?

Kyllä

Ei

2. Oletko työskennellyt perhekuntoutuksessa lapsen omatyöntekijänä?

Kyllä

Ei

3. Oman kokemuksesi mukaan, miten määrittelisit perhekuntoutuksen omistyöskentelyn?

Seuraava

Lapsen ääni ja osallisuus Arjessan perhekuntoutuksessa.

4. Kertoisitko omin sanoin, miten lapsen osallisuus ilmenee tällä hetkellä perhekuntoutuksessa?

Valitse mielipidettäsi lähinnä oleva vaihtoehto.

5. Lapsen osallisuus perhekuntoutuksessa on mielestäni riittävää.

1 2 3 4 5

Täysin eri mieltä Täysin samaa mieltä

Valitse mielipidettäsi lähinnä oleva vaihtoehto.

6. Lapsen ääni nousee mielestäni tarpeeksi esille perhekuntoutusprosessissa.

1 2 3 4 5

Täysin eri mieltä Täysin samaa mieltä

Valitse mielipidettäsi lähinnä oleva vaihtoehto.

7. Lapsen ääntä ja osallisuutta tulisi mielestäni vahvistaa perhekuntoutuksessa.

1 2 3 4 5

Täysin eri mieltä Täysin samaa mieltä

8. Koetko, että lapsen ääntä ja osallisuutta olisi mahdollista vahvistaa omatyöntekijäsuhteen avulla?

- Kyllä
- Ei

9. Jos vastasit edelliseen kyllä, kertoisitko millä tavoin? Jos vastasit ei, kertoisitko miksi?

Edellinen

Seuraava

Lapsen ääni ja osallisuus Arjessan perhekuntoutuksessa.

10. Minkälaisia keinoja ja menetelmiä olet omistyöskentelyssä käyttänyt?

Jos et ole toiminut omatyöntekijänä, minkälaisia keinoja ja menetelmiä voisit ajatella käyttäväsi?

11. Mitkä keinot ja menetelmät olet kokenut toimiviksi?

12. Toivoisitko lisää työkaluja nimenomaan lapsen osallisuuden ja äänen vahvistamiseksi?

Kyllä

Ei

13. Jos vastasit edelliseen kyllä, minkälaisia työkaluja toivoisit? *

Edellinen

Seuraava

Lapsen ääni ja osallisuus Arjessan perhekuntoutuksessa.

Osallistu loppuksi vielä ideariiveihin! Huonoja ideoita ei ole olemassa.

14. Millaisilla menetelmillä lapsen ääntä ja osallisuutta olisi mielestäsi mahdollista vahvistaa perhekuntoutuksen omatyöntekijäsuhteessa?

Edellinen

Lähetä